

התהליך החינוכי בתנועת הנוער והשפעתו על הגיוס לצה"ל ועל שירות משמעותי בצבא

דו"ח מחקר – ממצאים ומסקנות

מוגש למועצת תנועות הנוער בישראל

על ידי: **הַצְּוֹת כַּ הַדִּדְקָטִי** ארזה לבון גילת; ד"ר נעם אבן

שבט תשע"ט ינואר 2019

התהליך החינוכי בתנועת הנוער והשפעתו על הגיוס לצה"ל ועל שירות משמעותי בצבא

דו"ח מחקר – ממצאים ומסקנות

ארזה לבון גילת, ד"ר נעם אבן
הצוות הדידקטי בע"מ

שבט תשע"ט ינואר 2019

התהליך החינוכי בתנועת הנוער והשפעתו על הגיוס לצה"ל
ועל שירות משמעותי בצבא
דו"ח מחקר – ממצאים ומסקנות

ארזה לבון גילת, ד"ר נעם אבן **תצוות כ' הדיקטטי**

צוות המחקר:

תצפיתניות: שירה פאר, יעל אבן, שני כהן, קארין קפלן, טל בורגר, עינב כהן
מכון דיאלוג, ביצוע סקר מדגמי – הכנה לצה"ל בתנועות נוער:
פרופסור קמיל פוקס, סימה אהרונאי, חגית יחזקאל

עריכה לשונית: שלמה אבן

עימוד וכריכה, גרסת דפוס: יהודית שטרנברג

תמונת השער: פעילות ביער לביא

צילום: צוות המחקר, קיץ 2018

הדפסה: דפוס חבצלת, פתח תקווה

הערה: המחקר נכתב בדרך כלל בלשון זכר, זאת מטעמי אחידות. הכוונה תמיד לבוגרות ולבוגרים, מדריכות ומדריכים, חניכות וחניכים.

© כל הזכויות שמורות למועצת תנועות הנוער בישראל (ע.ר.).

מסת"ב 978-965-92142-9-7

הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל שבט תשע"ט ינואר 2019

תוכן העניינים

5	תקציר מנהלים
9	הקדמה
11	מבוא
13	מטרת המחקר ושאלות המחקר
15	רקע תיאורטי
21	הקשר ההיסטורי בין תנועות הנוער וצה"ל
25	הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים
41	מתודולוגיה
43	תיאור המדגם
45	ממצאי המחקר
45	א. פעילויות ההכנה מטעם בית הספר והשפעתן על הגיוס לצה"ל
47	ב. פעילויות ההכנה בתנועות הנוער והשפעתן על השירות הצבאי
57	ג. החברות בתנועת הנוער והקשר לסוג השירות בצה"ל
63	ד. החברות בתנועת הנוער והרצון ללכת לקורס פיקודי
65	ה. החברות בתנועת הנוער והבחירה לשרת "שירות משמעותי"
68	ו. החברות בתנועה והבחירה לצאת לשנת שירות/קד"צ לפני הגיוס
75	סיכום
79	נספח א': מתווה לראיונות עם חניכי י"א-י"ב ומתנדבי שנת שירות
83	נספח ב': מתווה לשאלון האינטרנטי
93	רשימת מקורות

תקציר מנהלים

התהליך החינוכי בתנועת הנוער והשפעתו על הגיוס לצה"ל
ועל שירות משמעותי בצבא

המחקר התבסס על שלוש דרכי פעולה:

- עיון במערכים ובתוכניות הדרכה של התנועות וראיונות עם רכזי הדרכה תנועתיים (מהתנועות עליהן נערכו תצפיות במהלך מחנות הקיץ).
 - מחקר שטח, תצפיות וראיונות עם חניכות וחניכים מסיימי י"ב ומשנת שירות במהלך מחנות הקיץ התנועתיים, הנמצאים לקראת גיוסם לצה"ל.
 - סקר מדגמי, שאלון בן 27 שאלות שרובן סגורות, עליו השיבו 500 בוגרי תנועות הנוער בגילאי עשרים עד ארבעים.
- השילוב של שלוש הדרכים הוביל לאיסוף מידע מגוון שנותן מענה לשאלות המחקר מכמה כיווני בדיקה. למעשה, כל דרך מעשירה את המידע ומאפשרת פיתוח דיון כפי שנראה בהמשך.

במחקר הנוכחי ביקשנו לבחון שאלות הנוגעות להשפעת התהליכים התנועתיים במהלך שנות התיכון המתקדמות – י"א, י"ב ובמהלך שנת השירות התנועתי – על בחירתם של הבוגרים במסלולי השירות בצה"ל. התנועות, כולן, מציבות יעדי הגשמה ויעדים אזרחיים אישיים לבוגריהן. בכל התנועות יש ציפייה שהבוגרים יצמחו להיות אזרחים פעילים בחברה, אזרחים אכפתיים ושותפים בקהילה בה ימצאו את מקומם כבוגרים.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

השלב שלפני היותם לאזרחים בוגרים הוא שלב השירות בצה"ל והשירות הלאומי.

ברצוננו לבחון נושא זה, ניסחנו את שאלות המחקר שאותן יצאנו לבדוק.

מטרת המחקר ושאלות המחקר

ביקשנו לבדוק האם הבחירה של בוגר תנועה במסלול הצבאי מושפעת גם מהיותו בוגר התנועה, האם החינוך התנועתי מהווה הכנה לשירות בצה"ל, והאם יש תוכניות ומערכי פעילות לנושא זה בתוכניות ההדרכה התנועתיות. בהינתן שנמצא תוכניות ומערכי פעילות, ביקשנו לברר האם התנועות רואות את ההכנה לצה"ל כחלק מתפקידיהן החינוכיים, כחלק ממשנתן החינוכית.

שאלות המחקר:

- א. אילו פעילויות הכנה לצה"ל מתקיימות בתנועות הנוער? מה האפקטיביות שלהן? האם הן שונות מהפעילויות שמתקיימות במסגרת בית ספר?
- ב. אילו פעילויות שמתקיימות באופן שוטף בתנועות הנוער מהוות הכנה לקראת השירות בצה"ל?
- ג. באיזו מידה החברות בתנועת נוער מביאה את הבוגרים ללכת למסלול פיקודי?
- ד. באיזו מידה משפיעה החברות בתנועת הנוער על הרצון ללכת לשנת שירות (ש"ש) / מכינה קדם-צבאית (קד"צ)?
- ה. מהו שירות משמעותי בצה"ל בעיני בוגרי תנועות הנוער?

להלן עיקרי הממצאים:

נושא הכנה לצה"ל אינו נושא מרכזי בפעילות השוטפת ואינו נושא שנפרס במתכונת של מערכים ופעילות שיא על פני חודשי השנה. הנושא נוכח במסגרת של דיונים והצגת דילמות מוסריות. לעומת זאת, בשנת שירות נושא ההכנה לצה"ל, על ההיבטים הטכניים, הערכיים והענייניים (תפקידים ומסלולי קידום), נוכח בהחלט ואפילו מתורגם למערכי פעילות ולשילוב בסמינרים, שנערכים במהלך שנת הפעילות למתנדבי שנת השירות (המשלחת התנועתית).

בתנועות הנוער מתקיימות פעילויות רבות באופן שוטף, כחלק מה-DNA של התנועה, אשר אינן נערכות מתוך מטרה להכין את החניכים לשירותם הצבאי. אולם בפועל, כפי שעולה מהמחקר, הן מהוות הכנה אפקטיבית לשירות בצה"ל. תנועות הנוער גם מקיימות פעולות מאורגנות ומובנות כהכנה לגיוס ולשירות הצבאי, ובנוסף מדריכים ובעלי תפקידים בתנועה יוזמים ומבצעים עם חניכיהם פעולות ודיונים באופן ייעודי, בכדי להכין את החניכים לקראת שירותם הצבאי גם בהיבטים ערכיים ותודעתיים.

מידע חשוב שעולה מהמחקר מצביע על כך שעבור בוגרי תנועות הנוער הפעילויות שהתקיימו במסגרת התנועה היו בעלות משמעות גבוהה מזו של הפעילויות בהן השתתפו במסגרת בית הספר. מעדויות המשתתפים במחקר עולה כי תנועות הנוער מעודדות את בוגריהן, בנים ובנות, לשרת ביחידות קרביות. הבוגרים שיצאו למסלול קרבי ולתפקידי לוחמים רואים קשר בין המסלול הצבאי שלהם ובין היותם חניכים בתנועת הנוער.

ניתן לראות כי בוגרי תנועות הנוער מוצאים קשר בין היותם חניכים בתנועה לבין רצונם, כמו גם שירותם בפועל, בתפקידי פיקוד וקצונה בצה"ל. מי שכבר משרתים/שירתו בצה"ל מסבירים את הקשר באמצעות ערכי הליבה שתנועות הנוער מחנכות אליהם וניסיונם בהדרכה.

שירות משמעותי בעיני בוגרי תנועות הנוער המיועדים להתגייס מבוסס על שני מרכיבים: המרכיב של הרצון לתרום למדינה ולהשפיע לטובה על עתידה והמרכיב האישי – רצון בתרומה והעצמה אישית כתוצאה מהשירות עצמו. כמו כן, בוגרי תנועות הנוער רואים קשר ברור בין התחנכותם במסגרת התנועה ובין רצונם לשרת שירות משמעותי בצבא.

ניתן לומר שלתנועות הנוער השפעה על בחירתם של בוגריהן לצאת לשנת שירות/קד"צ לפני גיוסם לצה"ל. למי שהיה מדריך יש נטייה גבוהה יותר לפנות למסלול זה לעומת מי שהיה חניך בתנועה אך לא הדריך בה. הסיבות שמביאות את בוגרי התנועות לצאת לשנת שירות/קד"צ נובעות מהערכים והאידיאלים שספגו בתנועה, יחד עם רצון להתפתחות אישית ולנתינה.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

בסיום קורס טייס התראיין סגן עידו, בוגר הקורס: "אני מרגיש שלולא התנועה הייתי מִיִּשְׁהוּ אחר... אתה מקבל בתנועה הרבה כישורים שביומיום אולי אין להם שימוש, אבל דווקא בצבא הם קריטיים: כישורי הנהגה, ובעיקר קבלת אחריות רבה – מה שילד בתיכון לא מכיר בדרך כלל, מקנים לך יכולת עבודת צוות, מה שלי מאוד עזר בתחילת הקורס. הידע שאתה רוכש בכפיתות ובבנייה מפתח אותך מבחינה קוגניטיבית."

הנתונים שהובאו במחקר מוכיחים את הדברים שאמר עידו. כמו ששמענו וראינו במהלך הראיונות והתצפיות: "יש רוח. הרוח היא – תהיה אזרח משפיע, מנהיג, נותן מעצמו ולא 'עומד מן הצד'." התהליך החינוכי בתנועות הנוער מהווה בסיס תשתיתי והכנה לאזרחות בוגרת במדינת ישראל. במסגרת הפיכת החניך לאזרח בוגר, הוא עובר מסע שהשירות בצה"ל מהווה תחנה משמעותית ומרכזית במהלכו. בתנועות הנוער מיטיבים לפתח פעילויות ולהעביר מסרים שמכוונים לבחירה בנתיבים משמעותיים במסגרת השירות בצה"ל.

הקדמה

"אני מרגיש שלולא התנועה הייתי מישוהו אחר", אמר סגן עידו, טייס קרב. "אתה מקבל בתנועה הרבה כישורים שביומיום אולי אין להם שימוש, אבל דווקא בצבא הם קריטיים: כישורי הנהגה, ובעיקר קבלת אחריות רבה – מה שילד בתיכון לא מכיר בדרך כלל. מקנים לך יכולת עבודת צוות, מה שלי מאוד עוזר בתחילת הקורס. הידע שאתה רוכש בכפיתות ובבנייה מפתח אותך מבחינה קוגניטיבית."¹

דברים אלה שאמר עידו, אשר רואיין עם סיום קורס הטייס, מכוונים להכנה שלדעתו עבר בתנועת הנוער ושכיוונה אותו לבחירת דרכו בצה"ל. נחזור לדברים אלו בדיון המסכם ונבחן אם ניתן להכליל או שזהו מקרה פרטי וכך יש לראותו.

בסקר שערך פרופסור קמיל פוקס ושהוצג ביום עיון של האגף המדיני-ביטחוני במשרד הביטחון נמצא שאחוז בוגרי תנועות הנוער ביחידות קרביות, בקורסי פיקוד ובקצונה בצה"ל, גבוה באופן משמעותי מהאחוז שלהם באוכלוסייה.² יצאנו לבדוק האם בתנועות הנוער מכינים לקראת השירות הצבאי. ואם מכינים, על מה שמים את הדגש? ומה חניכי התנועות חושבים על השפעת התנועה בבחירת המסלול הצבאי?

1 עלון נתוני גיוס, הוצאת תנועת הצופים העבריים בישראל, ספטמבר 2009, עמ' 11.
2 דיאלוג, ייעוץ ארגוני, מחקר והדרכה בע"מ, הקשר בין תנועות נוער וגיוס לצבא, דו"ח ממצאים ומסקנות, דצמבר 2017.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

המחקר שלפנינו סוקר את הממצאים אליהם הגענו במהלך החודשים האחרונים. ביקרנו במחנות קיץ ושוחחנו עם חניכים בוגרים ומתנדבי שנת שירות, נפגשנו עם רכזי ורכזות הדרכה, הגשמה, נח"ל ושנת שירות בתנועות. קיימנו סקר מקיף בקרב בוגרי תנועות נוער ועיינו במערכים ובתוכניות.

במחקר השתתפו צוות של תצפיתניות שיצאו לשעות ארוכות במחנות הקיץ והממצאים שאספו מלמדים ומעניינים. שיתוף הפעולה עם צוות מכון דיאלוג, בראשות פרופ' קמיל פוקס, היה פורה והוביל לבחינה מעמיקה של השפעת תנועת הנוער על בוגריה, בדיקה שנערכה בקרב מי שסיימו את שירותם הצבאי. מערכי הפעילות שהועברו אלינו מקצועיים ומחדשים. ראוי להערכה יכולתן של תנועות הנוער לפתח בכל פעם מחדש רעיונות יצירתיים ומתודות שמשלבות עניין, ידע ואתגרים.

בפגישה הראשונה לקראת המחקר השתתפו אנשי מועצת תנועות הנוער ונציגי התנועות שעוסקים בשנת שירות ובמסלול הנח"ל. הדיון העלה רעיונות, תהיות ונושאים משמעותיים שאפשרו לנו למקד את שאלות המחקר ולדייק בבחינת הנושאים במהלך הראיונות והתצפיות.

בסדרת המחקרים הראשונה (ראו האוגדן של ששה מחקרים, יצא לאור ב-2018) של מועצת תנועות הנוער למדנו עד כמה משמעותית היד החופשית והאמון שאנו מקבלים מהנהלת המועצה. כאן המקום להודות לנפתלי דרעי מזכ"ל המועצה, לשלומית רונן ליבנה ולרועי תשובה, סגני המזכ"ל ולמיקי אבישר מנהלת המשרד. הקשבה, עצה ושיתוף בניסיון נרחב, לצד סיוע בתיאומים ובפתרון בעיות, אינם מובנים מאליהם ותרומתם למהלך המחקר משמעותית.

מבוא

המחקר שלפנינו מבוסס על שלוש דרכי פעולה:

- עיון במערכים ובתוכניות הדרכה של התנועות וראיונות עם רכזי הדרכה תנועתיים (מהתנועות עליהן נערכו תצפיות במהלך מחנות הקיץ).
- מחקר שטח, תצפיות וראיונות עם חניכות וחניכים מסיימי י"ב ומשנת שירות במהלך מחנות הקיץ התנועתיים, הנמצאים לקראת גיוסם לצה"ל.
- סקר מדגמי, שאלון בן 27 שאלות שרובן סגורות, עליו השיבו 500 בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40.

השילוב של שלוש הדרכים הוביל לאיסוף מידע מגוון שנותן מענה לשאלות המחקר מכמה כיווני בדיקה. למעשה, כל דרך מעשירה את המידע ומאפשרת פיתוח דיון כפי שנראה בהמשך.

בתנועות הנוער יש פער בין הצהרות של אנשי מטה התנועה לבין העשייה, הפעילות בסניפים, הפעילות בשטח. הפער מובנה במהות דרכה של תנועת הנוער, כאשר התהליך החינוכי שפותח ונכתב במחלקת הדרכה מתנהל באחריות הסניפים המקומיים ובהחלט סביר שיהיו שינויים, לעתים מינוריים ולעתים משמעותיים עד כדי שונות בתהליך כולו. עובדה זו לא גורעת מחשיבות ההצהרות ואינה מעמידה באור שלילי את העשייה.

במחקרים קודמים³ למדנו כי בתנועות הנוער יש תהליכים מובנים של הכשרה, טיפוח הזדמנויות למנהיגות ויצירת סביבה מאפשרת לניסוי וטעייה,

3 ראו מחקרי מועצת תנועות הנוער: הזדמנויות למנהיגות, חינוך מאפשר ומתבגרים בתנועה. הוצאת מועצת תנועות הנוער.

כמו גם לעשייה חינוכית וליוזמות חינוכיות. למדנו מתצפיות בשטח ולמדנו משיחות עם מרכזי סניפים, רכזי הדרכה ומדריכים. המתודה של יציאה לשטח לאיסוף מידע ישירות מהמקום בו נערכות הפעילויות, ובחינת המידע שנאסף לאור תוכניות של התנועה ותפיסות עקרוניות שמוצגות על ידי בעלי תפקידים, אפשרה לנו להציג תמונה רחבה ולגבש מסקנות בזכות הפרטים והאמירות הכלליות.

במחקר הנוכחי ביקשנו לבחון שאלות הנוגעות להשפעת התהליכים התנועתיים במהלך שנות התיכון המתקדמות – י"א, י"ב ובמהלך שנת השירות התנועתית – על בחירתם של הבוגרים במסלולי השירות בצה"ל. התנועות, כולן, מציבות יעדי הגשמה ויעדים אזרחיים אישיים לבוגריהן. בכל התנועות יש ציפייה שהבוגרים יצמחו להיות אזרחים פעילים בחברה, אזרחים אכפתיים ושותפים בקהילה בה ימצאו את מקומם כבוגרים. השלב שלפני היותם לאזרחים בוגרים הוא שלב השירות בצה"ל והשירות הלאומי.

גם בשירות הצבאי הבוגרים בוחרים את דרכם. נסייג ונבהיר כי צה"ל ממין את המתגייסים למסלולים השונים גם על פי נתוניהם האישיים, אבל כל מתגייס מתבקש לבחור ולדרג עדיפויות. ברצותנו לבחון נושא זה, ניסחנו את שאלות המחקר ואותן יצאנו לבדוק.

מטרת המחקר ושאלות המחקר

ביקשנו לבדוק האם הבחירה של בוגר תנועה, גם כשאנו ממשיך במסלול הנח"ל, מושפעת גם מהיותו בוגר התנועה. האם החינוך התנועתי מהווה הכנה לשירות בצה"ל, והאם יש תוכניות ומערכי פעילות לנושא זה בתוכניות ההדרכה התנועתיים. בהינתן שנמצא תוכניות ומערכי פעילות, ביקשנו לברר האם התנועות רואות את ההכנה לצה"ל כחלק מתפקידיהן החינוכיים, כחלק ממשנתן החינוכית.

שאלות המחקר

- א. אילו פעילויות הכנה לצה"ל מתקיימות בתנועות הנוער? מה האפקטיביות שלהן? האם הן שונות מהפעילויות שמתקיימות במסגרת בית ספר?
- ב. אילו פעילויות שמתקיימות באופן שוטף בתנועות הנוער מהוות הכנה לקראת השירות בצה"ל?
- ג. באיזו מידה החברות בתנועת נוער מביאה את הבוגרים ללכת למסלול פיקודי?
- ד. באיזו מידה משפיעה החברות בתנועת הנוער על הרצון ללכת לשנת שירות (ש"ש) / מכינה קדם-צבאית (קד"צ)?
- ה. מהו שירות משמעותי בצה"ל בעיני בוגרי תנועות הנוער?

רקע תיאורטי

בתחום השירות המשמעותי בצה"ל, בהקשרים של החיבור בין צה"ל למערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית פורסמו מאמרים ומחקרים. נסקור כמה מהם להלן.

במאמר WEST POINT דופקים בדלת – מפקדי המסכים⁴, מתאר תמיר ליאון את הדור שגדל מול מסכים ויש לו חסכים בבניית יחסי חברות ובהשתתפות בפעילות קבוצתית לא כצופה או כמשתתף במשחק וידאו. "כדי לזכות בסמכות פנימית", "כותב ליאון, "אתה חייב להיות חלק מהקבוצה שאתה מנהיג. החוויה של המפקד ושל הפקוד צריכה להיות משותפת." הוא מתאר כיצד מפקדים מתחמקים מהעברת מערך שיעור מובנה בשל החשש שלא יעמדו במשימה בכבוד ויפגעו במעמדם בפני חייליהם. בהמשך מתואר חוסר העצמאות כתולדה של חוסר הניסיון של מפקדים ביציאה עצמאית או כמדריכים לפעילות לא מתוכננת. בפרק הסיכום, תחת הכותרת: מה עושים? מציע ליאון, בין השאר, "יש להחדיר למפקדים את חשיבות הקשר עם יחידתם, חשיבות הקבוצתיות והיות המפקד חלק מהשלם. שיחות יחידתיות אחת לשבוע. העמדת כל מפקד מול חייליו בזווית נוספת מלבד זו המקצועית גרידא. כמו בהעברת פעילות חינוך."

4 תמיר, ליאון, WEST POINT דופקים בדלת – מפקדי המסכים, מכון אתוס, 2009.

הרשות הארצית למחקרי הערכה במשרד החינוך (ראמ"ה) פרסמה מחקר שנושאו: **נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל**,⁵ המחקר העריך תוכנית בשם זה שהופעלה בבתי הספר.

התוכנית הופעלה והוערכה, וחשיבותה למחקר זה בהצגת יעדיה באופן ברור ובבירור מקצועי שנעשה האם ועד כמה באים היעדים למימוש בבתי הספר. בשל העובדה שהמחקר שלפנינו עוסק בתנועות הנוער, ראוי להציג בקצרה התייחסות לנושא הנחקר במערכת החינוך הפורמלית.

ראשית נציג את עקרונות התוכנית, בפרק התהליך החינוכי, כמתואר בחוזר מנכ"ל משרד החינוך.⁶

התהליך החינוכי

מינהל החברה והנוער במשרד החינוך והצוות החינוכי במסגרות השונות יתכננו את התהליך החינוכי ויובילו אותו בשלושה צירי פעולה השזורים זה בזה, כמפורט להלן:

1. ציר החינוך הערכי

בציר זה יודגשו המסרים האלה:

- א. חוק שירות הביטחון קובע את הגיוס לצה"ל כחובה. הפרט מחויב לתרום כמיטב יכולתו בעת שירותו בצה"ל כדי להבטיח את השמירה על קיומה של מדינת ישראל ועל ביטחונה, כחובה אזרחית ראשונה במעלה.
- ב. לשירות בצה"ל תרומה משמעותית לחיזוק הזהות של הפרט עם ישראל ועם מדינת ישראל ולהידוק הקשר של העם לארצו.
- ג. מטרתה של התוכנית להקנות כלים לרכישת ערכים של שמירה על כבוד האדם, רעות, עזרה הדדית ואחריות.
- ד. התהליך החינוכי הרציף להעמקת האמונה ולקיום מצוות המתקיים בבתי הספר הממלכתיים-דתיים מדגיש את חובת השירות והתרומה למדינה ברוח חזון החמ"ד.

5 ראמ"ה, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל, מחקר הערכה לתוכנית, תשע"ו.

6 חוזר מנכ"ל משרד החינוך, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל, 1.1.2018. הוראת קבע מס' 0047.

ה. התוכנית כוללת התייחסות לתלמידים אשר ממגוון סיבות מקבלים פטור מהשירות הצבאי אך בכוונתם להתנדב.

2. ציר המידע

בציר זה יועבר מידע בנושאים האלה:

- א. אתגרי הביטחון הניצבים בפני מדינת ישראל, מורכבותה של החברה הישראלית ומקומו של צה"ל בה.
- ב. תהליך המיון, השיבוץ והגיוס לצה"ל, תוך הדגשת חשיבותם של צומתי ההכרעה (הכנה לצו ראשון, מילוי שאלון העדפות, הכנה ליום המא"ה).
- ג. מסלולי התנדבות ותוכניות התנדבות המיועדות לתלמידים עם מוגבלות.

3. ציר ההתנסות וההסתגלות

- ציר זה בנוי על התנסויות שונות של בני הנוער ועל עיבוד חוויותיהם לשם פיתוח יכולת הסתגלות לקראת השירות הצבאי. אלה מטרותיו:
- א. חיזוק מיומנויות והמסוגלות האישית לשם התמודדות בריאה עם המעבר מהמסגרת האזרחית למסגרת הצבאית, מתן כלים לשם קבלת החלטות מושכלות וחיזוק החוסן האישי.
 - ב. התנסות בשגרת חיים צבאית במסגרת אימון גדנ"ע לשם מתן כלים להתמודדות עם מרכיבי ההוויה הצבאית.
 - ג. התנסות בפעילויות שטח וטיפוח מנהיגות במסגרת ימי שדה, סיורים, מסעות וטיולים, קורסי מש"צים (מדריכי של"ח צעירים) ופעילות מד"צים (מדריכים צעירים), וכן התנסות במסגרת מועצות התלמידים והנוער ובמסגרות תנועות נוער וארגוני נוער ומסגרות מנהיגות אחרות.
 - ד. פיתוח הכושר הגופני והמנטלי במסגרת הבית-ספרית תוך הצבת אתגרים גופניים במסגרת משימות אישיות וקבוצתיות והבנת תהליכי האימון.
 - ה. עיבוד ההתנסויות בהיבטים רגשיים וחברתיים במסגרת דיונים ושיחות קבוצתיות.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

אחרי הצגת התוכנית, להלן הממצאים:

במחקר ההערכה⁷ עלה כי כמחצית מהתלמידים אינם מרגישים שבמהלך ההכנה הניתנת בבית הספר לקראת השירות הצבאי הם עוברים תהליך. תלמידים אלו מציינים את חוסר הרצף ואת פערי הזמן שבין הפעילויות השונות או את הדגש הבולט והבלעדי, לטעמם, על נתינת מידע.

המורים רואים את התוכנית כתהליך. לא זבנג וגמרנו אלא טפטוף לכל האורך בנושא.⁸ "בכיתה י"א", אומר אחד המנהלים, "אנחנו מתחילים בהכנה לצו ראשון, דרך 'מהו צה"ל בשבילי' עד לשירות משמעותי וגיוס מוצלח בכיתה י"ב".

מחנכת תיארה מה חושבים ההורים של תלמידיה על התוכנית: "הם מאוד מכבדים ומעריכים, אנחנו מדגישים שאיננו עוסקים בשאלות מוסריות ומצפוניות, אלא רק במידע וברמה הערכית, של להחזיר מה שקיבלתי, כמו שכשאתה מלמדת אזרחות אני לא מערבת פוליטיקה."⁹

בעבודה לתואר מוסמך, בחן ערן אבן צור את המוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל בקרב תלמידים בישראל לפי סוג בית הספר וחברות בתנועת נוער.¹⁰ המחקר מצא כי מידת ההשפעה הגדולה ביותר על מתגייסים בבחירת מסלול השירות היא השפעת המשפחה, הבית. אחריה תנועת הנוער בדגש על הקבוצה של המתגייס. מידת ההשפעה של מורים ושל מדריכים בתנועה כמו גם של תהליכים חינוכיים הוערכה כנמוכה עד נמוכה מאוד.

בסקר אינטרנטי שנערך על ידי פרופסור קמיל פוקס ממכון דיאלוג¹¹ בקרב 500 משתתפים בגילאי 20-40 נבדקה השפעת הקשר בין ההשתתפות בכלל והיקף ההשתתפות בפרט בתנועות נוער לבין פרמטרים שונים של שירות בצבא. נמצא כי אחוז גבוה יותר של בוגרי תנועות הנוער התגייסו לשירות

7 ראמ"ה, עמ' 7.

8 שם, עמ' 22.

9 שם, עמ' 75.

10 אבן צור, ערן, מוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל בקרב תלמידים בישראל לפי סוג בית הספר וחברות בתנועת נוער, עבודה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"א.

11 פוקס, קמיל, מכון דיאלוג, הקשר בין תנועות נוער וגיוס לצבא, 2018.

קרבי (פי 3 לעומת מי שלא היו בתנועת נוער), יצאו לפיקוד (פי 1.7) ולקצונה (פי 2.1). זאת ועוד, הנתונים בקרב מי שהיו חברים בתנועות הנוער מעל לשלוש שנים גבוהים אף יותר.

שאלת המוטיבציה של בני נוער לשירות בצה"ל נבחנה על ידי מרכז המחקר והמידע של הכנסת.¹² אנו מציגים כאן אמירות מתוך המסמך בשל כמה מסקנות שנוגעות לשאלות אשר נברר במחקר שלפנינו.

"התמורות שחלו בחברה הישראלית, השסעים בחברה שהלכו והעמיקו (ימין-שמאל, דתיים-חילוניים, ילידי הארץ-עולים חדשים), קולה של התקשורת שהלך והתעצם, תהליך השלום מחד וחוסר הקונצנזוס הלאומי על מה שנראה היה כברור עד לפני שנים לא רבות – כל אלו העצימו את היחס הביקורתי כלפי הצבא והשירות בו, בקרב הציבור בכלל ובשורות המתגייסים בפרט."¹³

מענה לירידה במוטיבציה לשירות בצה"ל נמצא בדמות תוכניות הכנה לצה"ל שמופעלות בבתי הספר. התוכניות מופעלות באחריות מינהל חברה ונוער ואין במסמך נתונים כמותיים על היקף הפעילות. התוכנית, שמתוארת בחוזר מנכ"ל משרד החינוך משנת 1999, עוסקת בערכים הנקשרים לשירות הצבאי ומסייעת לתלמידים בתהליך ההסתגלות.¹⁴

במסמך מובאים הדברים כציטוט מפי ראש מינהל חברה ונוער ואין התייחסות לנתונים מהשטח.

נתונים על סקר שערכו בממד"ה (מחלקת מדעי ההתנהגות בצה"ל, 1999) מלמדים כי עיקר התרומה של פעילויות ההכנה לצה"ל [בבתי הספר. נ.א.] מיוחסת לתחושת החוויה ולקבלת מידע כללי. לא יוחסה לפעילויות השפעה על הנכונות לשירות ורכים העידו כי לא נתרמו כלל מהפעילויות השונות. [הדגשה במקור. נ.א.]

יו"ר המזכירות הפדגוגית, פרופסור יעקב כץ, שהתבקש להתייחס לנתונים

12 שפיגל, אודי, מוטיבציה של בני נוער לשירות בצה"ל, מרכז מידע ומחקר, הכנסת, ג' טבת תשס"ב.

13 שם, עמ' 3.

14 שם, עמ' 6.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

(1999) טען ש"ההכנה לצה"ל כיום הינה טכנית ולא הובילה לתוצאות הראויות.

קיימת בריחה מעיסוק במרכיבים הערכיים של השירות הצבאי.¹⁵

בפרק ההמלצות מובאות מסקנות ממד"ה:

ראוי לבחון את הפריסה של פעולות ההכנה לצה"ל. אופן הקצאת המשאבים

להכנה לשירות ע"י משרד החינוך אינו ברור.

העובדה שהשפעת התוכנית על מוטיבציית התלמידים לגיוס קטנה אינה

מלמדת, בהכרח, על כישלון התוכנית. ייתכן שתפקידה העיקריים של מערכת

החינוך הם להעביר מידע ולסייע בהכנה הנפשית למתגייס.

מאמרים ומחקרים בשאלת המוטיבציה לגיוס לצה"ל עוסקים כמעט תמיד גם

בשאלה לגבי השפעתה וחשיבותה של ההכנה לצה"ל. מהמקורות שהצגנו

בפרק זה עולה שאלה לגבי המבנה הראוי להכנה זו.

בהתייחס לתנועות הנוער נציג את תמונת המצב ואת 'אחורי הקלעים' כדי

לגבש עמדה לגבי שאלת ההכנה ומשמעותה.

הקשר ההיסטורי בין תנועות הנוער וצה"ל

יעדי ההגשמה התנועתיים השתלבו כבר מלכתחילה עם הצרכים הביטחוניים של המוסדות הארץ-ישראליים. לצד ההגשמה במסגרת התיישבות חלוצית-שיתופית, עסקו תנועות הנוער בנושא הביטחון. נערים ונערות בתנועת בית"ר ובתנועת ברית חשמונאים [תנועת נוער שכבר לא פעילה. נ.א.] הצטרפו לפעילות המחתרות אצ"ל ולח"י. כבר במאורעות 1936-1939 פנו חניכי תנועות הנוער למטה ה"הגנה" בבקשה להשתלב בסיוע לביצוע המשימות הביטחוניות. במהלך מלחמת העולם השנייה אפשר מטה ה"הגנה" לחניכי תנועות להתיגייס, בעיקר במסגרת הגדנ"ע. במחקר שהתפרסם ב"עידן" נכתב: "הסיטואציה המיוחדת (בארץ ישראל) גרמה ל'תרגום' יצירתי, למשל: העיסוק האינטנסיבי בנושא הביטחון בתנועות הנוער הארץ-ישראליות, זוהי ללא ספק תופעה ישראלית ייחודית. במסגרת בתי הספר התיכוניים הצטרפו חניכי התנועות לגדנ"ע וחוו אימונים כהכנה לשירות צבאי".¹⁶

על הסכם ההכשרות המגויסות, שהבטיח שמירת גיבושם ופעילותם של גרעיני תנועות הנוער אשר החלו להקדיש שבועיים בכל חודש לאימונים בפלמ"ח ושבועיים לעבודה במשקים בהם שהו, חתמו בשנת 1944: הנוער העובד, המחנות העולים, השומר הצעיר, הצופים, מכבי הצעיר, בני עקיבא והתנועה המאוחדת.

16 עידן, 13, תנועות הנוער 1920-1960, אלבוים-דרור, רחל ואחרים, תנועות הנוער: מדר, אוונגארד או הליכה בתלם, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1989. עמ' 5.

ב-21 ביולי 1948 כונסה ישיבה במשרד הביטחון. לישיבה הוזמנו נציגי כל תנועות הנוער החלוציות בישראל. נושא הפגישה היה: הקשר בין משרד הביטחון ותנועות הנוער.¹⁷ אחרי הפגישה החלה להתגבש הקמת מסגרת להכשרה חלוצית צבאית (ח"ץ). במסמך הוסבר התהליך החינוכי בתנועות הנוער וההכנה של החניכים הבוגרים להתגייסות, שמאגדת את השירות ביחידות לוחמות עם הכשרה כחברים בהתיישבות החלוצית המשותפת, בקיבוצים.

ב-12 בספטמבר 1948 פרסם רב-אלוף יעקב דורי, הרמטכ"ל הראשון של צה"ל, פקודה שכותרתה: נוער חלוצי לוחם (נח"ל): "א. על מנת לשמור על האלמנט החלוצי של ההתיישבות תאורגן לו מסגרת מיוחדת בתוך הגדנ"ע. מסגרת זו תכלול את כל גרעיני ההתיישבות המאורגנים בתנועות הנוער ובעליית הנוער אשר חל עליהם צו גיוס מס' 31 או כל צו גיוס אחר ותיקרא: נוער חלוצי לוחם (נח"ל). גרעינים אלה כוללים גם בנות."¹⁸

ההכרה בחשיבות המשכיות פעילותם של הגרעינים מלמדת גם על העובדה שהייתה הכרה בתהליך ההכנה התנועתי. תנועות הנוער החלוציות הכשירו את בוגריהן והכינו אותם ליציאה משותפת לגרעינים להתיישבות החלוצית. היציאה לנח"ל הובילה גם להתגייסות ליחידה קרבית לוחמת. התהליך החינוכי בתנועות הנוער הוביל את הבוגרים למסגרת משותפת לבנים ולבנות.

דאגה מרכזית בתנועות הייתה עד כמה יצליחו הבוגרים לשמור על המסגרת התנועתית, על ערכי התנועה במהלך השירות הצבאי. אברהם אדרת, חבר מזכירות התנועה המאוחדת, כתב בעיתון 'דבר' ב-3 באוקטובר 1948 "את החברים בהכשרות ליוונו בחרדה ובתפילה. לא רק לשלומם, אלא גם לכוון עמידתם כאנשי התנועה בתנאי חיי צבא. לכוחם לשמור על גוף ההכשרה וערכי התנועה גם בתהפוכות חיי הקרב... ידענו, בהבאת הניצחון בלבד לא סיימנו את תפקידנו."¹⁹

17 קרן, שלומית, 'בין השיבולים והחרב', משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשנ"א 1991. עמ' 80-81.

18 שומרני, א. (אליק), 'מגל וחרב', הוצאת מערכות, 1953, עמ' 169.

19 'דבר', 3.10.1948.

הקשר ההיסטורי בין תנועות הנוער וצה"ל

בעשור הראשון של מדינת ישראל חזרו ונשנו עימותים בין תנועות הנוער, שהקיפו לחנך להתגייסות במסגרת הנח"ל, לבין מוסדות המדינה הצעירה, שקראו לתנועות לחנך להתנדבות למשימות נדרשות כמו: תפקידי פיקוד בצה"ל, הצטרפות למשרדי הממשלה והתיישבות באזורים נידחים. במועצת תנועת הצופים הופיע בשנת 1955 דוד בן-גוריון בפני צירי המועצה, ואמר "הסתדרות הצופים מחנכת לשירות – אך שירות הוא מושג רחוק. העניינים הם קרובים וחשובים ולא מספיק להגיד שירות. צריך להגדיר את מהות השירות ולהראות את הדרך להגשמתו".²⁰

הרמטכ"ל, משה דיין, התארח גם הוא במועצת התנועה והתעמת עם תנועות הנוער שאינן מעודדות את בוגריהן להישאר בתפקידי פיקוד בצה"ל. לדבריו, "אם חרטתם על דגלכם ביטחון, אין לכם רשות לזרוק מהתנועה את מי שאינו הולך לנח"ל ורואה בצבא ובביטחון המדינה את ייעודו לאומה".²¹

לכל אורך שנות פעילות התנועות עלתה לדיון שאלת תרומתם של החניכים הבוגרים ושל בוגרי התנועות להתיישבות ולהגנה, ובשנות המדינה למשק ולביטחון. שאלות אלו נוגעות ישירות לשאלת המסלול שיבחרו הבוגרים כבואם להתגייס לצה"ל. הקמת הנח"ל הייתה משום הכרה של מוסדות המדינה הצעירה בחשיבות הדרך החינוכית של תנועות הנוער. עם השנים החלו להעמיד יעדים נוספים על ההתיישבות החלוצית-שיתופית. צה"ל נדרש לשאלת התגייסות הבוגרים לשירות קבע ומשרדי הממשלה שיוועו להצטרפות צעירים מוכשרים לשורותיהם. הסופר ס' יזהר (יזהר סמילנסקי), שכתב כחבר הכנסת הראשונה, היטיב לנסח את הדילמה בפניה עמדו תנועות הנוער בתהליכי ההכשרה וההכנה של חניכיהן לחייהם כאזרחים בוגרים: "היום – ללכת לצבא ולצי וללכת לאווירה ולעבודה במשרד בקריה, אין זה פחות חשוב. זה נחון למדינה".²²

בעשורים הבאים המשיכו תנועות הנוער לשים את הדגש על יציאת הבוגרים

20 כרך חוברות 'היה נכון' 1953-1971, מס' 25, אדר ב' תשי"ד, עמ' 15-16.

21 שם.

22 דברי שיח, הנוער בישראל, מציאות, בעיות, תפקידים, הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל,

תשי"ב 1951.

לגרעיני נח"ל כהמשך התהליך החינוכי התנועתי וכיציאה להגשמה התנועתית.²³ בשנות ה-80 וה-90 של המאה העשרים, במסגרת השינויים ביעדי ההגשמה, בין אם הקבוצתיים ובין אם האישיים, חל שינוי גם בתפיסת תהליכי ההכנה התנועתיים למסלול השירות במסגרת הנח"ל בצה"ל. אם בעשורים הראשונים של מדינת ישראל הייתה הכנה מוגדרת ומנותבת למסלול הנח"ל כיעד הגשמה מרכזי של תנועות הנוער, הרי שכאשר הנח"ל כבר לא מהווה מסלול ברור ומוגדר והתיישבות חלוצית שיתופית אינה יעד יחיד, חייבות התנועות לבחון את תהליכי ההכנה של בוגריהן להמשך דרכם אחרי סיום התיכון. בשנים אלו מתעצבת התפיסה שצה"ל מהווה מדרגה משמעותית בתהליך המעבר של החניכים מהיותם חניכי התנועה להפיכתם לאזרחים בוגרים במדינת ישראל. מדרגה אבל לא יעד. השירות בצה"ל, שירות משמעותי ופרק חשוב לכל אחד ואחת, נכנס לתוך תהליך הפיכתם של בוגרי התנועות לאזרחים.

בתנועות הנוער הגדירו, כבר בהכשרות המגויסות ובהקמת הנח"ל, כי השירות המשמעותי מתייחס לבנים ולבנות. בוגרי ובוגרות התנועות מגבשים את דרכם וחשוב שהאפשרויות תהיינה פתוחות לשני המינים. כך התגייסו בנות למשימות באזורי הספר בשנות המדינה הראשונות. ואחרי שנים, בשנת 2000, הוקמה פלוגת קרקל שהכילה בני ובנות גרעיני נח"ל, בוגרי תנועות הנוער. ההחלטה לגייס בנות לתפקידי לוחמות התאימה לתפיסתן החינוכית של התנועות. הפלוגה התרחבה ובשנים האחרונות הגיוס ליחידה הלוחמת קרקל וליחידות לוחמות נוספות הוא אפשרות מקובלת לבנות.

23 להרחבה בנושא ראו: אבן, נעם, לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2014.

הכנה לצה"ל

ראיונות ועיון במערכים

בשיחות עם רכזי הדרכה בתנועות הנוער ביקשנו לברר האם כחלק מהפעילות בכיתות י"א וי"ב עוברים הכנה לקראת השירות הצבאי. לא הגבלנו את איסוף המידע לתהליכי הכנה טכניים או לדיונים ערכיים. ביקשנו לשמוע על מגוון הפעילויות ועל התפיסות התנועתיות כאשר לצורך בתהליכי הכנה. הפגישות התקיימו עם תנועות שחניכיהן השתתפו בראיונות במהלך מחנות הקיץ. מעבר לראיונות קראנו מערכי פעילות של התנועות ועיינו בשתי תוכניות נרחבות של תנועת המחנות העולים ושל תנועת הנוער העובד והלומד.

בכל התנועות נושא השירות בצה"ל נוכח בפעילות בגילאים המדוברים.

כך, למשל, למדנו שבתנועת הצופים נכלל הנושא במסגרת תחום הליבה – זהות יהודית וישראלית.

צירוף המילים 'שירות משמעותי' מופיע בארבעה מערכי פעילות:

בכיתה י' – מהו שירות משמעותי ולמה הוא חשוב? בכיתה י"א – מהם ערכי צה"ל? בכיתה י"א – אילו אפיקים קיימים לשירות בצה"ל? ונוסף תחום ליבה – אחריות חברתית; בכיתה י"ב – אילו דילמות עולות בשירות הצבאי? מהו טוהר הנשק?

נרחיב על הפעילות לכיתה י"א, 'אילו אפיקים קיימים לשירות בצה"ל?' הפעולה במסלול 3, בחוברת המסע בצופים לשכבת בונים, כיתה י"א. המסר: כדי לבצע שירות משמעותי עלי לשאוף לממש את היכולות שבי בכל תפקיד שאקבל.

מתודה 1: דיון בשאלה מהו לדעתכם שירות משמעותי בצה"ל? האם לדעתכם יש בצה"ל תפקידים שאינם משמעותיים? הערה למדריך: חשוב מאוד שהשיחה תוביל למסר של הפעולה.

מתודה 2: חלוקה לקבוצות. מקיימים פאנל עם נציגים ששירתו או משרתים בתפקידים שונים בצה"ל. בין השאלות המוצעות לפאנל: איזה טיפ אתם יכולים לתת לנו, כמי שמתחילים את תהליך הגיוס לצה"ל? נקודות חשובות להצלחת הפעילות: חשוב להזמין כמה שיותר בוגרים ובוגרות שממלאים תפקידים משמעותיים, שתהיה השקעה וחשיבה מאחורי בחירת התפקידים. שיהיו השראה לחניכים.

צה"ל והשירות בצה"ל באים לביטוי הרבה פעמים בפעולות שעוסקות באקטואליה. במסגרת התוכנית 'מסע בצופים' יש פרק קבוע שנקרא נקודת מבט. בנקודת מבט מעלים נושאים שמעסיקים את החברה ואת הציבור הישראלי. כך דנים בשאלות של טוהר הנשק, בשאלות של פקודה בלתי חוקית, בשאלות של סרבנות והתנדבות.

דודו קרני, מנהל מחלקת ההדרכה,²⁴ מתאר יוזמות מקומיות (הנהגות אזוריות ושבטים מקומיים) להשתלמויות של מדריכי שכבות בוגרות, שבמסגרתן נפגשים עם קציני צה"ל, מתכננים פעילויות הכנה לצה"ל שכוללות ביקור ביחידות, מפגשים עם בוגרים, הכרת תהליכי מיון והכרת תפקידים בצה"ל. התפיסה בתנועת הצופים היא שהחינוך התנועתי מכוון לאקטיביות, ללקיחת אחריות, למנהיגות, לחיים משותפים תוך שיתופי פעולה ולהתמודדות עם אתגרים. למעשה, ההוויה התנועתית היא תהליך הכנה לשירות משמעותי בלי לקרוא לזה בשם. יציאה למחנה קיץ כמדריך של קבוצת ילדים שקולה לתהליך הכנה בנושאים של מנהיגות, גיבוש קבוצה, התמצאות ופתרון בעיות שנדרש להן פתרון מידי ולעתים יצירתי. אלו הדברים שמכשירים את המדריך להשתלב בקלות במשימות צה"ליות כחבר צוות, כמפקד וכמי שכבר התנסה בחיי שטח. לקראת סיום התיכון עוברים החניכים מערכים במסגרת – ערכת דמות הצופה הבוגר. זהו מערך שבו מתמודדים עם סוגיות ערכיות הנוגעות לערכי מוסר, עם תפקידו של הצופה הבוגר כאזרח פעיל ותורם לחברה, עם יכולתו

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

של הצופה הבוגר לקבל את האחר ואת השונה ולפעול ליצירת מכנה משותף וערכות הדדית בין שונים-שווים בחברה הישראלית.

תפיסת הצופה הבוגר כוללת את תפקידו של הצופה כמי שמשתלב בצה"ל ותורם את תרומתו במסגרת הצה"לית לחברה הישראלית. ככל שהחניך רוצה להיות מעורב יותר ומשפיע יותר, השילוב של שירות משמעותי בצה"ל יהיה חלק מהאחריות ומיכולת ההשפעה בחברה. בצופים לא עוסקים בנתוני גיוס ליחידות קרביות ביום-יום, אולם גאים מאוד בכל פעם שמתפרסמים נתונים על בוגרי צופים בין בוגרי קורס טייס או ביחידות וקורסים מיוחדים.

בתהליך החינוכי בתנועת הצופים שזורים אלמנטים שמהווים הכנה לשירות הצבאי גם בלי להזכיר זאת. כך השדאות והניווטים, עקרונות העזרה הראשונה וההיררכיה בהגדרות התפקידים, לצד מדי התנועה והסמלים. אין אמירה תנועתית שרוח התנועה, המסדרים ותרגילי הסדר הם הכנה לשירות צבאי. אולם, היציאה לטיולים ומחנות, היכולת להסתדר בתנאי שטח, הרצון להיות פעילים ולהנהיג, היות כל אחד חלק מצוות, מקבוצה והיכולת להתמודד עם אתגרים מורכבים, כל אלה הם הוויית התנועה והם גם הכנה לשירות בצה"ל. האם משמעותי? זו כבר החלטה של כל בוגר בבחירת דרכו.

המהות החינוכית של התנועה, מסכם דודו קרני, היא, למעשה, התוויית דרך ללקיחת אחריות, למנהיגות ולחברות. הדרך הזו מובילה לבחירה האישית של בוגר התנועה להיות משמעותי ומשפיע, גם בצה"ל.

"יפה לך ירוק! הכנה לשירות משמעותי ומשנה מציאות" הוא מערך של

תנועת המחנות העולים²⁵.

בתוכן העניינים כותרות של שמונה מערכי פעולה: דימויים של צה"ל; צו ראשון; מה אני יכולה לעשות בשבילך? או, כולם רצים לסייבר; צבא עם; להיות חייל המאמין בשלום; שירות משותף ומכבד; מוטיבציות לגיוס וגיוס קרבי; להיות חייל תנועתי.

25 מערך פעילות, המחנות העולים, ללא שנת הוצאה.

ההסבר על הצו הראשון הוא קצר, ענייני ומשלב טיפים למתגייסים "תשתדלו להיות סבלניות/ים, לא להתבייש לבקש מיונים, להתקשר, לשאול – ואפילו ליהנות." בפעולה מתנהל משחק תחנות שממחיש את תהליך הצו הראשון ומעמיד את החניכים בסיטואציות אפשריות ולעתים משעשעות בתחנות לשכת הגיוס. בסיום המסע בין התחנות יש עיבוד אישי. ובין השאר נשאלים: יש תחנה שאת מתחרטת על התוצאות שלה? מה היית עושה אחרת?

בפעולה אחרת, 'מה אני יכול לעשות בשבילך? או, כולם רצים לסייבר', מתמודדים עם השאלה: מה אני יכול לתת לצבא, ולא: מה הצבא יכול לתת לי. עוסקים במגמות של קרייריזם שבאות לביטוי כבר בתחרות בגן הילדים, וגם בצבא יש מי שמעוניינים לפתח את הקריירה האישית שלהם במהלך השירות הצבאי. בהמשך, החניכים מקבלים רשימה של מקצועות צה"ליים ומסמנים איזה תפקידים הם מכירים, שמעו עליהם קודם.

בפעולה 'צבא עם' דנים במשפט "עם בונה צבא בונה עם" שטבע מי שהיה קצין חינוך ראשי בצה"ל בתחילת שנות האלפיים, אלעזר שטרן. החניכים נשאלים: מה הכוונה? איך צבא בונה עם? איך עם בונה צבא? איזה פנים יש לחברה שהצבא בונה אותה? איך נראה הצבא שמורכב מכל העם? בהמשך מספרים על חוות השומר ועל הרצון לשלב חיילים שיש להם קשיי הסתגלות. רואים קטעים מהסדרה "כן המפקדת" ששודרה בטלוויזיה. בין השאר נשאלים החניכים: למה שלצה"ל יהיה אכפת מזה בכלל? מה המשמעות של גיוס חובה? הפעולה 'להיות חייל מאמין בשלום' מעמתת את החניכים עם הסתירה שיכולה להיות בין אמונה ושאיפה לשלום ובין שירות בצה"ל שמחייב לעתים הפעלת אלימות. בין המטרות: החניך יחזיק בתפיסה שלוקחת אחריות על משימת ההגנה על המדינה ומשימת השאיפה לשלום כאחד וייצר שיח בונה על הנושא בקבוצת השווים שלו.

בפעולה 'שירות משותף ומכבד' מגדירים כי גיוס נשים שוויוני הוא חלק מהיותו של צה"ל צבא העם, כחלק ממציאות של גיוס חובה. אחת ממטרות הפעולה היא לעודד את החניכות והחניכים להיות אקטיביים ביחס למציאות המשתנה של גיוס נשים שוויוני.

המתודה שנבחרה היא קיום משפט, כאשר החניכים נחלקים לקבוצות: קטגורית, סנגורית, צוות משפטי של כל צד, שופטת, עדות (מוזמנים קצין/ה

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

מצה"ל, משדולת הנשים, רבנים, לוחמים ועוד). ההגנה במשפט מתמקדת בשוויון הנשים במדינה שצריך לבוא לכיטוי גם בצבא, במפגש עם חיילים דתיים ובתרומת הנשים בפועל בתפקידים מגוונים.

בהנחיות למדריכים נכתב: הפעולה שלפנייך היא פעולה טעונה. שירות הנשים בכלל ובלוחמה בפרט בצה"ל הוא טעון. על החניכים והחניכות לדון ביניהם ו"לנצח במשפט"... אם צריך לעזור לצוות המשפטי של ההגנה יותר מהנדרש בהנחיות הפעולה – עשו זאת. בנספח לפעולה מגוון רחב של קישורים למאמרים ולראיונות שמציגים דעות שונות בנושא. בהמשך, בין העזרים לקבוצות השונות במשפט, מופיעה סקירת תהליך השינוי בפתיחת האפשרויות לשילוב נשים בתפקידים צבאיים.

בפעולה 'מוטיבציות לגיוס וגיוס קרבי', נכתב ברציונל הכללי: לשמוע סיפורים של "אנשים רגילים" שהלכו לקרבי. לא סיפורי גבורה נוצצים... להבין מה דחף אותם, מה מניע, מה מעסיק. בין הדמויות והסיפורים מביאים את סיפורו של עמרי קדוש, לוחם בגדוד 50 (לא בן גרעין): "קרבי, מבחינתי, זה לתת מעצמך למדינה בהגנה ושמירה על האנשים הקרובים אלי ואלו שאני מכיר. אני יודע שתמיד מדברים על הגנת מדינת ישראל כמדינה יהודית או על החברים שסביבך בצבא, אבל כשאתה רק מתגייס אין חברים שמסביב, ולא אצל כולם הבחירה של הגנת המדינה היא כל כך ברורה. אז לפעמים מתחילים מקטן: בחרתי להגן על החברה ומאז הוספתי עוד אנשים למעגל, חברים, לוחמים שהפכו לחברים. ומשם לאזרחי המדינה, מה שמרכיב את הבית אליו אני יוצא כל הזמן."

הפעולה שמסכמת את המערך, 'להיות חייל תנועתי', מציבה אתגר בפני בוגרי התנועה לשרת כך שישפיעו ויבינו את חשיבות המשימה. במטרות הוגדר: החניכים יבינו שהחייל בוגר התנועה פועל במקום בו הוא משרת על מנת להשפיע עליו; החניכים יידעו שלהיות חייל תנועתי זה אפשרי גם מחוץ למסלול הנח"ל. לא מדובר על המקום בו תשובץ אלא על הדרך בה תבחר לפעול, יחד עם הסובבים אותך.

במסר שמסיים את המערך כתבו מפתחות הפעולות לחניכי י"א: "הפעולה הזאת היא האחרונה במערך שבו דיברנו על הרבה זוויות של הגיוס והשירות הצבאי. על הפערים החברתיים בחברה והשתקפותם בצבא, על בחירה בתפקיד,

על האמונה בשלום לצד השירות הצבאי ועל תהליכים חברתיים בצבא. האמת היא שנגענו רק בקצה הקרחון וזה בסדר כי יש לכם עוד זמן. לדעתנו, כל המערך הזה מתנקז לפעולה הזאת 'החייל התנועתי'. אם יש משהו שאנחנו רוצות שתתקחו מהמערך הזה זה שיש לכם החובה והזכות להיות פעילים בזמן השירות הצבאי ולקראתו... היינו רוצות שתחשבו טוב על השאלה – למה אתם מתגייסים? ותמצאו סיבות כנות ואמיצות, כאלה שלפעמים מכילות בתוכן סתירות ופרדוקסים. שתתעסקו במתחים עם המדריכים והחברים שלכם ותנצלו את השלב הזה שלפני הגיוס כדי להגיע מוכנים טכנית ורגשית... להיות חייל בוגר תנועה זה לשאוב את הכוח מתוך היחד ולהשתמש בו כדי ליצור עולם וצבא טובים יותר."

בתנועת עזרא רואים את בוגריהם כאליטה משרתת. בצה"ל ובשירות הלאומי. השאיפה היא לפיקוד ולהובלה.

לירן גרוס, רכז ההדרכה התנועתי,²⁶ מתאר את הפעילות בתנועה בנושא הכנה לשירות הצבאי בשני מישורים. האחד, מערכי פעילות שנחלקים לנושאים טכניים ובהם נפרסים מסלולי השירות הלאומי ומסלולי השירות בצה"ל. החניכים שומעים על המסלולים, נפגשים עם בוגרי תנועה שמשרתים או שירתו ביחידות השונות ומקיימים דיונים ערכיים על דילמות במהלך השירות הצבאי. לדוגמה: דילמה מה אמור להיות היחס לצה"ל אחרי פינוי משפחות מיישוב ביהודה ושומרון. המסר התנועתי הוא שצה"ל עומד מעל לכל ויכוח פוליטי. צה"ל מקבל משימות ואתה כחייל בצבא מבצע את המשימות שקיבלת פקודה לבצען. הדעה הפוליטית לא מכתיבה את היחס לצה"ל.

המישור השני הוא פעילות מרוכזת לקראת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה. בחודש של פעילות עוסקים הרבה מאוד בהיכרות עם צה"ל, במפגשים יזומים עם מפקדים בכירים ועם בוגרי התנועה שמבצעים תפקידים משמעותיים כקצינים וכמפקדי יחידות, נפגשים עם משפחות שכולות שיקריהן היו בוגרי התנועה ומניחים דגלון ונר על קברי הנפלים.

26 ריאיון אישי, 26.12.2018.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

פעולות בנושא צה"ל והשירות המשמעותי לא קיימות כמערך פעילות מסודר שמוקדשת לו תקופה בשנת הפעילות. לכך מהחודש שלפני יום הזיכרון, שזורות פעילויות על צה"ל במסגרת נושאים אקטואליים שמהווים בסיס לפעילות השכבה הבוגרת. בתנועת עזרא האידיאל הוא שהבנות תהיינה בשירות לאומי, בהעדפה שתבחרנה בשירות של שנתיים. נאמר לבנות התנועה כי הן קיבלו פריבילגיה, אפשרות לא להתגייס ולכן ההתנדבות מאוד משמעותית והתנועה מעודדת בנות להתנדב. יחד עם זאת, יש בהחלט בנות שאחרי שנת שירות מחליטות להתגייס לצה"ל ולעתים מאותרות וממוינות לתפקידים צבאיים כבר לפני הגיוס. בכיתה י"א, לקראת צו ראשון, משוחחים על ההתייצבות ועל הצורך בהכנה ולמידה של התהליך. בביקורים בסניפים לירן פוגש חניכים ושואל אותם לאן הם מתכוונים להתגייס. בדרך כלל השיחה מתגלגלת לשאלות על מיונים ליחידות ועל הדרך להתכונן לצו ראשון ולשקף את שאיפותיך מהשירות הצבאי.

המסר התנועתי בא לביטוי גם בכינוסים תנועתיים ובמיוחד במפגשי השתלמות של הקומנדריות, מרכזות הסניפים. השירות בצה"ל נתפס כחלק מהחזון התנועתי. בשנים האחרונות הכותרת היא "בונים באמונה חברה צודקת". מדגישים את הזהות הישראלית, אין לנו מדינה אחרת. ובמסגרת זו אנחנו מחויבים לקחת חלק בגיוס לצה"ל ובתפקידים נחוצים ומשמעותיים. עוסקים באתוס הציוני, בהקרבה שנדרשה מתקופת היישוב ועד ימינו בכל מערכות ישראל ובשגרה המורכבת כאן. בסוף סמינריון הדרכה, שנערך בכיתה ט', עולים כל החניכים להר הרצל. החניכים עוברים בין קברי בוגרי התנועה ושומעים את סיפוריהם. בהמשך הם נפגשים עם לוחם ומקיימים טקס.

גיבוש הדרך האישית נובע מהדרך התנועית. דמות הבוגר מורכבת מהכרת המורשת, מבחירה בנתיבים של הובלה ולקיחת אחריות על כל החברה, תוך הכרת כל הזהויות בישראל. בוגרי התנועה, כך לפי תפיסתם, הם אנשים שמובילים ומרכזים את הקבוצות השונות בחברה. זהו הלב של הסיפור, להכיר ולהכיל את כולם, וכך מצפים מהבוגרים והבוגרות שינהגו גם במסגרת השירות הצבאי והשירות הלאומי.

בתנועת הנוער העובד והלומד עיינו בחוברת שיעורים להכנה לצה"ל ובמערכים שהועברו בסמינר צבא ונח"ל, שכבת חוות ההכשרה (תשע"ח). חוברת השיעורים משמשת את מדריכי התנועה, שמעבירים תוכניות הכנה לצה"ל.

התוכנית עשירה מאוד ובראשיתה פנייה למדריכים תחת הכותרת: הדרכת בני נוער בצומת הגיוס לצה"ל – אתגר חינוכי. "בניסיון להתמודד עם האתגר החינוכי – הדרכת בני הנוער בצומת הגיוס לצה"ל – עלינו לצקת תוכן חיובי בבחירה להתגייס ולא רק בשירות עצמו... חינוך זה חייב להיות גם חינוך שכנגד – חינוך להגנה כנגד חינוך לתוקפנות, חינוך לאהבת המולדת כנגד חינוך לאומני, חינוך לשליחות כנגד חינוך לקרייריזם ועוד, ועוד.²⁷

על ההכנה לצה"ל נכתב בניסוח מאוד מדויק: החינוך הוא השלם, והוא מעמיק ונכון רק אם הוא מתמודד עם כל המעגלים. כלומר, ההכנה לצה"ל אינה מרכז העשייה ואינה תכליתה של ההדרכה, אך היא מתחייבת מהמרכז ומשלימה אותו. ללא הבסיס הערכי וההתמודדות האישית עם הדילמות, יישאר הגיוס בחירה חלולה, שתתמלא בערכים שאין בידנו לעצבם. בניית הזהות תישאר מלל ריק.

במערך הפעילות הראשון עוסקים ב'חלונות לחברה הישראלית', פעילות שבמהלכה מבררים את המונח ניכור ומגיעים להבנה כי האדם קשור לחברה בה הוא חי.

במערך שכותרתו 'עם בונה צבא בונה עם', מתמודדים עם המושג 'צבא העם' ומגיעים לבירור הרעיון, שהמשפט בכותרת משמעו – בניית חברה סולידרית יותר ומקדמת את השוויון. במהלך הפעילות קוראים את דברי דוד בן-גוריון ומבררים דרכם את תפקידו וייעודו של צה"ל: "ייעודו הראשוני של צה"ל הוא ביטחון המדינה אך אין זה תפקידו היחיד. על הצבא לשמש גם מרכז חינוך חלוצי לנוער בישראל יליד הארץ והעולה, על הצבא לחנך דור חלוצי בריא בגוף, ברוח, נועז ונאמן שיאחה קרעי השבטים והגלויות, יוכשר למילוי ייעודה ההיסטורי של מדינת ישראל מתוך הגשמה עצמית, כבונה המולדת ומיישב שממותיה."

במערך 'מחויבות לשירות משמעותי' מכוונים להבנה כי כל אחד מחויב

27 חוברת שיעורים – הכנה לצה"ל, הנוער העובד והלומד, צוות הכנה לצה"ל 2012. עמ' 3.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לעשות את השירות הכי משמעותי שביכולתו לבצע. בהפעלה במערך זה כל חניכה וחניך מסמנים מבין רשימה של מקצועות מהם המקצועות המשמעותיים בצה"ל. אחר כך נערך דיון ובו שואלים האם יש תפקידים משמעותיים יותר מאחרים וכיצד, אם כך, בוחרים. בהערה למדריך מדגישים כי חשוב שהחניכים יבינו שהם צריכים לבחור את התפקיד בו יוכלו לעשות את השירות המשמעותי ביותר מבחינתם.

במערך שעוסק בחוסנה של החברה והשפעתה על העמידה בלחצים חיצוניים, תחת הכותרת 'ביטחון אינו רק הטנק' (מתוך דברים שאמר יצחק רבין, 1992), מחברים את החניכים והחניכות לנאום של נסראללה בפני לוחמיו, לבלוג של נויע מנהריה שמתארת את חוויותיה כ'פליטה' במהלך מלחמת לבנון השנייה ולדברי רבין "הביטחון אינו רק הטנק, המטוס וספינת הטילים, ביטחון הוא גם ואולי קודם כול האדם. הוא החינוך של האדם, הוא הבית שלו, הוא בית הספר שלו, הוא הרחוב והשכונה שלו והוא החברה שבתוכה צמח." חוסנה של החברה יאפשר עמידה ביעדים שניצבים בפני החברה. יעד מרכזי הוא קיומו של צבא הגנה חזק ומוכן לכל מענה נדרש.

כותרת המערך הבא היא 'קדושת החיים', ובין מטרותיו: החניך יבין כי צה"ל הינו צבא מגן ולא צבא תוקף ויראה בשירות בצה"ל מעשה המגן על חיי אדם. בהמשך מובא מערך על 'רוח צה"ל – טוהר הנשק'. במערך הנחיות ברורות למדריך להסבירים על מסמך רוח צה"ל ולחידוד הנקודות מתוכו שעוסקות בנורמות התנהגות ("ישמור על צלם אנוש") ובטוהר הנשק. עיקר הפעילות בהתמודדות עם אירועים שעוסקים בנושאים אלו.

במערך 'שאיפה לשלום' מצטטים את דברי מנחם בגין: "עדיפים ייסורי השלום על קורבנות המלחמה, לכן שלום חותמים עם מי שהיום הם אויבים ובעתיד שכנים". בסיכום מציעים למדריך לומר: דיברנו היום על משמעותו של השלום. צה"ל הינו צבא ההגנה לישראל, מטרתו הגנה ושאיפתו שלום, כמו שראינו בסמל. אנו מגינים על עמנו וארצנו מתוך שאיפה לשלום ורצון שהמציאות במזרח התיכון תהיה אחרת. הסכם השלום אמנם נחתם בין מנהיגים, אבל השלום קורה בין העמים. חשוב שאתם בתור חיילים לעתיד תבואו עם ההבנה שיש לכם תפקיד גדול על הכתפיים, והוא שמירה על עמנו וארצנו אבל תוך כדי שאיפה לשלום.

המערך האחרון בתוכנית הוא 'שירות נשים בצה"ל'. מטרת המערך: הבנה כי החלוקה בין מה שגברי או נשי בעינינו היא חלוקה חברתית ולא ביולוגית; הסכמה על כך שנשים שוות לגברים גם בזכותן וחובתן לשרת בצה"ל; היכרות בסיסית עם תפקידי נשים בצה"ל. בסיכום נכתב: נשים היו שותפות בהגנה על ביטחון היישוב היהודי עוד בתקופה שלפני קום המדינה. חברות הפלמ"ח היוו שישית מכוח האדם של הארגון. צה"ל הוא מהצבאות המתקדמים בנושא של יצירת שוויון הזדמנויות לשני המינים. חשוב שכל בת תכיר את מגוון התפקידים המוצעים לה ותבחר בתפקיד שבו תרגיש משמעותית.

ברשימת הסרטים המומלצים לצפייה בתנועת הנוער העובד והלומד: להציל את טוראי ראיין; בופור; סיפורה של משפחת שטורמן מעין חרוד, אשר ארבעה מבניה נפלו בהגנה על הארץ; סיפור הקרב על קיבוץ נירים, ועוד.

במסגרת סמינר צבא ונח"ל²⁸ של התנועה, בפעולה לחברי המשלחת בנושא "צבא עם" מוגדרות המטרות הבאות:

1. החניכים יכירו את העקרונות של צבא העם כצבא עממי ומוסרי על פי תפיסתו של ז'אן ז'ורס.
2. החניכים יבינו שהציונות ביססה את כוחה הצבאי על בסיס רעיון צבא העם. החניכים יבינו כי היכולת של מדינת ישראל להגן על עצמה תלויה בהיותו של צה"ל צבא עם.
3. החניכים יכירו את מגמות הפירוק ואת האיומים על צבא העם המסמנים מגמות עומק בחברה הישראלית: סקטוראליות, מדרוג, הפרטה והשתמטות.
4. החניכים ייראו בקיום צבא עם הכרחי לקיום מדינה יהודית בארץ ישראל ויבינו שאפשרות זו מבוססת על הזדהות היחיד עם ארצו והרגשת מחויבות לעמו, ושלא תהיה לנו אפשרות להגן על עצמנו אם מוטיבציות אלו יתחלפו בשיקולים כלכליים ואינדיבידואליים.

ראינו בתוכניות ההדרכה להכנה לצה"ל בתנועת הנוער העובד והלומד כי עקרון הבחירה האישית בשירות משמעותי מהווה מוטיב מרכזי. הנימוקים

28 סמינר צבא ונח"ל, שכבת חוות ההכשרה, הנוער העובד והלומד, תשע"ח.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לבחירה כזאת הם התובנות כי חוסן חברתי נובע מהאזרחים שמתגייסים לטובת הכלל. כך גם בגיוס לצה"ל ובשירות במסגרתו. ללא חוסן אזרחי לא יוכל הצבא לפעול ולא נוכל לעמוד ביעדים הנדרשים במדינת ישראל. כל אחד צריך לברר מה התרומה המשמעותית שלו. התרומה היא פועל יוצא של רצון לחיות בחברה הוגנת ולקדם ערכים שחשובים לבוגרי התנועה, כמו הגינות כלפי כולם, שמירת צלם אנוש, עשייה משותפת והתגייסות לצבא הגנה תוך שאיפה לשלום ולשוויון.

בתנועת הנוער הלאומי בית"ר חילקו את שנת הפעילות ל-12 נושאים חודשיים. בחודש מאי הנושא הוא צה"ל, ובמסגרת זו נושאי המשנה הם: גיוס משמעותי לצה"ל; גרעין נח"ל; צה"ל ומורשתו; ערכי צה"ל; מוטיבציה; תפקידים בצבא. כל חניכי התנועה עוברים פעילויות לפי הגילאים. הם עוסקים במנהיגות, בערכיות, ברוח צה"ל ובמורשת קרב. החניכים מתנדבים בבסיסי צה"ל ומחלקים חבילות ומכתבים לחיילים ברחבי הארץ.

לילך ברהום, הרכזת הארצית של התנועה,²⁹ מגדירה את ההכנה לשירות משמעותי כאחד הנושאים המרכזיים בתנועה. זהו מסר תנועתי ברור וחד-משמעי. בוגרי התנועה נקראים להשתלב במסלול משמעותי בצה"ל, להתקדם לקורסים פיקודיים ולקצונה ולראות את השירות כזכות שהם, כבוגרי תנועה, צריכים לאמץ.

מערכי הפעילות התנועתיים מפותחים במתודת הספירלה. בכל גיל עוסקים בשירות משמעותי בהתאם לרמה האפשרית לאותו גיל. כך בכיתות נמוכות יספרו על לוחמים ובכיתות גבוהות ייפגשו עם מפקדים ולוחמים. בתנועה יש מערכים על דמויות ביטחוניות, כגון אריק שרון וסיפור יחידת 101 ורחבעם זאבי (גנדי) וסיפור המרדפים בבקעה.

במסגרת גרעין הנח"ל יש אחוז (%) תנועתי. החייל/ת שנבחרים למשימה עוברים בכל הסניפים, מספרים על השירות ועל תפקידים, מציעים סיוע למתלבטים, מתארים את תהליך הצו הראשון והמיון הראשוני, עונים לשאלות

29 ריאיון אישי, 27.12.2018.

על ה"מנילה" ועל התחנות במסלול הקליטה בבקו"ם. המפגשים עם הנציגים מאוד משמעותיים ויש משוב מצוין על האפשרות להתעניין, להתלבט ובעיקר לקבל תשובות שעושות סדר, מרגיעות ומכוונות.

דגש נוסף מושם על ההכנה לצה"ל במסגרת מסע אתגר בחנוכה. המסע עצמו משופע באתגרים ובחוויות, שלמעשה מהוות הכנה לצה"ל מבלי לקרוא להן בשם. החניכים מתמצאים בשטח, מבשלים בישולי שדה, ישנים בתנאי שדה, מקדישים יום שלם במסע לדיונים על תפקידים ומשימות בצה"ל, למפגש עם בוגרים, לסיפורי מנהיגות בצה"ל ולדיון במקומו של המפקד בעיני חייליו.

בתנועה יש מערכי פעילות מסודרים, שכאמור, מועברים בעיקר בחודש מאי ולקראת יום הזיכרון. ובנוסף, יש פעילות לא פורמלית שכוללת שיחות, מפגשים ודילמות שעולות בשיחות אישיות ובמליאה. יו"ר התנועה (2018) הוא פדוי שבי וחלק ניכר מזמנו מושקע בסיורים ובביקורים בסניפים. במפגש עם חניכי השכבה הבוגרת הוא מספר על בחירתו, אחרי שובו מהשבי, בחינוך, בהדרכה, בהנהגת התנועה. העיסוק בחינוך והדילמות שעולות בכל מפגש עם חניכים, באיזה מסלול לבחור ומהו תפקיד משמעותי, מוכיחים לו בכל פעם מחדש כמה נכון להשקיע בחינוך ולזכות לראות את הבוגרים משפיעים ומובילים, בצה"ל ובהמשך הדרך.

בתנועת בני עקיבא נושא ההכנה לשירות משמעותי אינו נושא ארצי. הנושא בא לביטוי בתוכניות במסגרת המחוזות והסניפים ברחבי הארץ. בנושאים השנתיים יש תמיד נגיעה בשאלות של גיוס לצה"ל. כך למשל בנושא 'מובילים בדרך תורה ועבודה' יש ענף – גיוס משמעותי, מנהיגות ופיקוד.

אלחנן כהן, מרכז מחלקת ההדרכה,³⁰ מתאר את האירועים בחודש שלקראת יום הזיכרון. בכל הסניפים מתכננים ליום הזיכרון. יש פעולות שנושאות מורשות קרב. מספרים סיפורי לוחמים ונופלים במערכה, נפגשים עם משפחות שכולות. לומדים את סיפור ביריה, משחזרים את מסלול שיירת הל"ה. דגש מרכזי מושם על ירושלים: יש סיורים בעקבות לוחמים, מבקרים בגבעת התחמושת, לומדים על מלחמת העצמאות, על היישוב בעיר העתיקה, על מלחמת ששת הימים.

30 ריאיון אישי, 26.12.2018.

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

לימוד מורשת קרב הוא הכנה לשירות משמעותי בצה"ל. מדברים בשפה של מחויבות וזכות לשרת. מספרים על לוחמים שחרפו נפשם בהגנה על ישראל ועל חבריהם ליחידה.

בשנה האחרונה מפתחים תוכנית הדרכה לפי נושאים וגילאים. בכיתות י"א ו-י"ב עוסקים בהכנה לגיוס. מדברים על תהליך הצו הראשון. משוחחים עם הבנים על בחירה ביחידות משמעותיות ועל הליכה למסלולי פיקוד וקצונה. חשוב להבהיר כי חלק גדול מהבנים עובר אחרי התיכון למכינות קדם-צבאיות ואחרים משתייכים לישיבות ההסדר. המסלולים שלהם די מוגדרים מבחינתם. בקרב הבנות נושא השירות בצה"ל עולה פעמים רבות. מרבית הבנות מתנדבות לשירות לאומי, אבל בהחלט יש בנות שמחליטות להתגייס לצה"ל ולשרת בתפקידים מאתגרים ומשמעותיים.

לעיסוק בצה"ל ומורשתו, לתפיסת דמות בוגר התנועה כאזרח פעיל, מוביל ואכפתי, ולחיזוק היכולת להתמודד עם אתגרים, לכל אלה יש השפעה בתחום בחירת מסלולי הגיוס וההתנדבות. בתנועה לא נרתעים מדיונים על דילמות ערכיות, מבהירים שאירועים שבמחלוקת לא פוגעים בנכונות לשירות משמעותי. בפעילויות מרכזיות של התנועה מדברים על כך שהחלטות מדיניות לא צריכות ליצור מצב של התנגדות לתרומה, להתנדבות, ללקיחת אחריות. בסמינריון ההדרכה התנועתי עוברים פעילות בנושא המחויבות של בוגרי התנועה וחבריה למדינת ישראל. עוסקים בחובה ובזכות להגן על המדינה. בבני עקיבא מחנכים להיות חלק מחברה שתורמת למדינה ולצה"ל. כך בקומונות, כך בגרעינים תורניים וכך בכל מסלול שיבחר לעצמו בוגר התנועה. בכנסים של הקומונריות מפגישים אותן ואת מטה התנועה עם מפקדים בכירים. התקיים מפגש עם הרמטכ"ל, עם המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, עם מתאם הפעולות ואחרים.

אלחנן מספר על תוכניות ייחודיות. תוכנית 'יונתן' שמתמקדת בפריפריה, תוכנית 'השחר' שמועברת עם עולים מאתיופיה ושבטי 'יובל' לנערים ונערות עם צרכים מיוחדים. בשלוש התוכניות יש מערכי פעילות ברמה הטכנית של הכרת צה"ל, הכרת תפקידים בצה"ל והכרת תהליך המיון והקליטה ואפשרויות

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

ההתנדבות לצה"ל. נושא הגיוס מאוד חשוב לחניכים בתוכניות האלה ולכן מקדישים לו יחידות פעילות מגוונות. במיוחד בשבטי יובל, בהם יש חניכים שהחלום הגדול שלהם הוא להצליח להתגייס לצה"ל. השירות המשמעותי וההכנה לקראתו, מסכם אלחנן, משתלבים בדיון על החברה הישראלית ועל התרומה לחברה של בוגרי בני עקיבא. זה נושא ששזור לאורך כל השנה ובמקרים רבים מהווה את שלד הפעילות המרכזית במהלך שנות י"א ו-י"ב.

תנועת השומר הצעיר. בריאיון השתתפו מעין לוי ומרגלית בן-שלום, מרכזות מחלקת הדרכה, ורון ולדינגר, מרכז מחלקת נח"ל (כולל שנת שירות).³¹ בראשית השיחה יש הסכמה לכותרת: ההכנה לצה"ל היא חלק מהכנה לתהליך ההגשמה והיציאה לחיים אזרחיים בוגרים.

המחלקה שמרכז רון אחראית על התהליך החינוכי לקראת הגיוס לנח"ל. שנת שירות, ואחריה נח"ל, הם המסלול התנועתי להגשמה. התנועה מכינה את בוגריה למסלול הנח"ל, לתפקידים, לבחירות שיידרשו לעשות. במסגרת זו מכינים גם לשירות משמעותי. הכוונה שהבוגרים יגדלו להיות אזרחים שקשורים משמעותית, מבחינת שייכות ואחריות, לחברה הישראלית. בתוך תהליך כזה – הצבא הוא מרכיב משמעותי. לצה"ל יש ביטוי משמעותי במסגרת החינוכית מתחילת התנועה. לא ביטוי במובן שמקדישים לנושא מערכי פעילות ונושאים שנתיים אלא בדיונים ערכיים. בשאלות מוסריות יעלה בכל פעם מחדש מעמד הצבא, דילמות של חיילים ונורמות התנהגותיות. בכיתות י"א ו-י"ב עוסקים גם בשאלות טכניות. מסבירים מה יהיה בצו ראשון ובתהליך שאחריו. עוסקים ב'רוח צה"ל'. קוראים את המסמך ומדברים על העקרונות העולים ממנו.

נושא השירות בצה"ל עולה מתוך דיונים שונים. למשל, במשלחות לפולין, בדיונים על דילמות מוסריות ועל פקודות בלתי חוקיות. בפולין מרגישים אחריות על החברה הישראלית. עולה שאלה: מה אנחנו יכולים או נוכל לעשות?

הכנה לצה"ל. ראיונות ועיון במערכים

המשתתפים קרובים לחוות ההכשרה ולגיוס לצה"ל והתשובות סובבות סביב נושאים אלו. עולה השאלה על מקומו של צה"ל ומקומנו בצה"ל כאזרחים בוגרי תנועת נוער, שבאים עם רקע חינוכי ערכי וכיצד יוכלו להשפיע במסגרת הצבא. מתוך דילמות מוסריות מגיעים בהרכה מקרים לדיון בדמות החייל, למה מצפים מאתנו? האם להיות חיילים משמע לחזק ערכית מבפנים? מה המשמעות האישית של העובדה שאני אהיה שם? האם אשפיע? האם אשמור על ערכיי?

בכיתות י' עשו פרויקט 'פואטרי סלאם' בנושא '70 לישראל'. התפתחו שיחות על אזרחות, חיים בישראל, גיוס לצה"ל. נושא הגיוס לצה"ל הוא טריגר קל מאוד לפיתוח שיחות. דוגמאות מצה"ל בשאלות ערכיות, מוסריות, מובילות לדיון על הצבא, הגיוס שלנו, השירות ועד כמה הוא יהיה משמעותי. ככלל, כששואלים על דילמות מוסריות מיד עולה דוגמה מצה"ל, מהתנהגות של חיילים, מפקודות שאינן חוקיות וכו'.

שלושת מרואייני השומר הצעיר מסכימים: אין מסר שקורא – התגייסו לצה"ל ושרתו ב... אבל – יש רוח. הרוח היא – תהיה אזרח משפיע, מנהיג, נותן מעצמו ולא 'עומד מן הצד'. לעמוד על ערכים, גם בהקשר של 'פקודה בלתי חוקית', לא לסגת מערכיך, מהדוגמה שאתה נותן.

צה"ל מסמל גם תחושה של מסוגלות, של התמודדות עם קשיים ועם אתגרים. כאן בולט היתרון של בוגרי תנועה אשר בא לביטוי כבר בשלבי טרום ההתגייסות. מדריך בתנועה יודע להתמודד עם קשיים ואתגרים. לעזור לילד/ה בן עשר לבנות אוהל ולשכנע ללכת לשירותים בטבע, מחשל בהתמודדות עם אתגרים. במציאות כזאת, של חיי תנועה, המעבר לצה"ל קל וזורם יותר. לבוגר פעיל בתנועת נוער יש תחושת אחריות, ומכאן – חוסן ושרידות גבוהים יותר. יש כאן 'חינוך עקיף' ללקיחת אחריות. זה מוביל גם ללקיחת אחריות בצה"ל, כחלק מההשתלבות הפעילה בחברה.

חוות ההכשרה (שנת השירות): בשנת השירות מתקיים תהליך ההכנה התנועתית לצה"ל. השנה הזו גם מוגדרת במשרד הביטחון כהכנה לצה"ל. במסגרת סמינרים ומפגשים עולים נושאים כמוטיבציה לשירות, קרייריזם, הליכה ליחידות קרביות ועוד. עולם הנתינה והתהליך החינוכי ערכי לבירור היותך

אזרח בוגר, ובא לביטוי בשנת השירות. מעל 50% מבוגרי י"ב ממשיכים לשנת שירות, לגבי הנח"ל הם מחליטים עד מרץ (במהלך ש"ש). בשנת השירות מתמקדים בפעילות תנועתית והמסר המרכזי הוא – להגשים את הערכים שלך, להיות אדם מגשים. זה מסר שעובר גם בסמינרים שלקראת גיוס. המתנדבים בשנת השירות מגיעים לצומת החלטות על גיוס לצה"ל ושירות משמעותי. מדברים על יום הגיוס, על התהליך בבקו"ם. מנהלים שיחות על השירות ונפגשים עם בוגרים שנמצאים בצה"ל וכאלה שכבר השתחררו. משוחחים על דמותו של צה"ל: צבא העם או צבא מקצועי. נוגעים במוטיבציה לשירות: שירות שנשמע טוב, הדר ותהילה, סידור של מקצוע כמדרגה לקריירה מקצועית, תרומה למדינה.

מבחינת התנועה: לא הולכים לתפקיד בצבא, אלא בצומת הזה בוחרים לקחת אחריות על החברה הישראלית. חיבור של כל חלקי החברה לצה"ל. הנח"ל – סירת אחרת, ערכית, משימה לאומית, חינוכית, השקעה בפריפריה, לקיחת אחריות חברתית. הבוגר ממשיך להיות חלק מהתנועה. מבקשים להזכיר כי הנח"ל הוא מסלול וולונטרי שמחייב תקופת שירות ארוכה יותר, לבנות – שנתיים וחצי במקום שנתיים, לבנים – שלוש שנים וחודשיים במקום שנתיים ושמונה חודשים.

עוברים כעת משלב תנועת הנוער לשלב ההגשמה. במסגרת י"א י"ב אין תהליך מסודר, אבל נושא צה"ל עולה במסגרת דיונים שונים. כמו כן יש הסבר (מבוסס על ניסיון המדריכים) על צו ראשון ותהליך המיונים.

לסיכום, בתנועת השומר הצעיר נושא הכנה לצה"ל אינו נושא מרכזי בפעילות השוטפת ואינו נושא שנפרס במתכונת של מערכים ופעילות שיא על פני חודשי השנה. הנושא נוכח במסגרת של דיונים והצגת דילמות מוסריות. לעומת זאת, בשנת שירות נושא ההכנה לצה"ל, על ההיבטים הטכניים, על ההיבטים הערכיים ועל ההיבטים הענייניים (תפקידים ומסלולי קידום) שבו נוכח בהחלט. נושא זה אפילו מתורגם למערכי פעילות ולשילוב בסמינרים שנערכים במהלך שנת הפעילות למתנדבי שנת השירות (המשלחת התנועתית).

מתודולוגיה

מערך המחקר שנבחר משלב בין מחקר כמותי ואיכותני:

כלי המחקר האיכותני: ראיונות עומק עם מסיימי תיכון הנמצאים לקראת שירותם הצבאי.

הראיונות התקיימו במהלך מחנות הקיץ של תנועות הנוער ביערות קק"ל, ביולי-אוגוסט 2018. הריאיון כלל מתווה של 16 שאלות מובנות, כשהמראיינת הוסיפה ושאלה שאלות נוספות את המרואיינים בהתאם לתשובותיהם. זאת על מנת להבין לעומק דברים שבוגרי תנועות הנוער מתארים ולקבל הסברים מפורטים על החברות בתנועת הנוער ועל השפעתה על גיוסם לצה"ל. הריאיון התקיים במתכונת של שיחה בין מראיינת למספר מצומצם של בוגרי תנועות הנוער, חלק מהראיונות היו אישיים (מראיינת ומרואיין) וחלקם התקיימו עם עד שלושה משיבים יחד כקבוצת מיקוד מצומצמת. הראיונות אפשרו לעמוד מקרוב ובאופן מעמיק על ההשפעות של החברות בתנועת הנוער במהלך התיכון, כפי שרואים זאת בוגרי התנועות.

התקיימו 38 ראיונות עומק עם מסיימי י"ב ועם ש"שינים (בשנת שירות/ בקד"צ) משש תנועות נוער: הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, הצופים, האיחוד החקלאי, עזרא, אריאל. המרואיינים בני 17-20, נמצאים לקראת שנת שירות או במהלכה או ממתינים לגיוסם לצה"ל.

התקיימו שישה ראיונות עומק עם רכזי הדרכה ונסקרו תוכניות הדרכה של התנועות: צופים; המחנות העולים; הנוער העובד והלומד; השומר הצעיר; בני עקיבא; עזרא; הנוער הלאומי בית"ר.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

ניתוח התשובות לריאיון: נערך ניתוח איכותני של תוכן התיעוד של תשובות המרואיינים באמצעות בניית קטגוריות-על וקטגוריות-משנה שיצרו תמונה שלמה בהתאמה לשאלות המחקר. נערך תהליך של חיפוש שיטתיות וחזרתיות, השוואה והנגדה. התהליך התבצע בדרך של זיהוי חלקים רלוונטיים של הטקסט, הגדרת גבולותיהם ומיונם לפי תבנית מארגנת ושאלת המחקר המתאימה.

כלי המחקר הכמותי: סקר אינטרנטי בקרב בוגרים, שהיו חברים בתנועות הנוער במהלך לימודיהם בתיכון.

הסקר כלל 26 שאלות סגורות ושאלה אחת פתוחה, כמו כן הוכללו בסקר 5 שאלות מיון ושיוך.

החלק הראשון של השאלון כלל איסוף מידע לצורך מיון ושיוך המשיב לקבוצת גיל, רמת דתיות, עיר מגורים במהלך התיכון, ומגדר. כמו כן נשאלו המשיבים על תנועת הנוער בה היו חברים, מספר השנים שהיו חברים בה ובאילו שנים במהלך התיכון היו חברים בתנועה.

בחלק השני של השאלון נכללו שאלות על אודות ההכנה לצה"ל במסגרת בית הספר ובמסגרת תנועת הנוער וכמו כן שאלות על השירות הצבאי של המשיב.

בסקר השתתפו 500 משיבים בגילאי 20-40 החברים בפאנל של מכון דיאלוג.

ניתוח התשובות לשאלון: נערך ניתוח סטטיסטי לתשובות המשתתפים בפאנל האינטרנטי של מכון דיאלוג באמצעות תוכנה סטטיסטית מתקדמת. נותחה התפלגות השכיחויות של תשובות המשיבים לסקר.

תיאור המדגם

א. משתתפי המחקר האיכותני

רואיינו 38 בוגרים שסיימו תיכון (מדריכים וש"שינים) משש תנועות נוער: אריאל, הנוער העובד והלומד, האיחוד החקלאי, הצופים, השומר הצעיר, עזרא. המדגם כלל 14 נערים ו-24 נערות, בגילאי 17 עד 20. כ-37% (14 נערים ונערות) מהמשיבים נמצאים במהלך או בתום שנת שירות (ש"ש), עוד כ-16% (6 נערים ונערות) עתידים להיכנס לשנת שירות ואילו 47% האחרים (18 נערים ונערות) אינם ש"ש ולא מיועדים לשנת שירות. ותק הנשאלים בתנועותיהם נע בין 4 ל-10 שנים.

ב. משתתפי הסקר

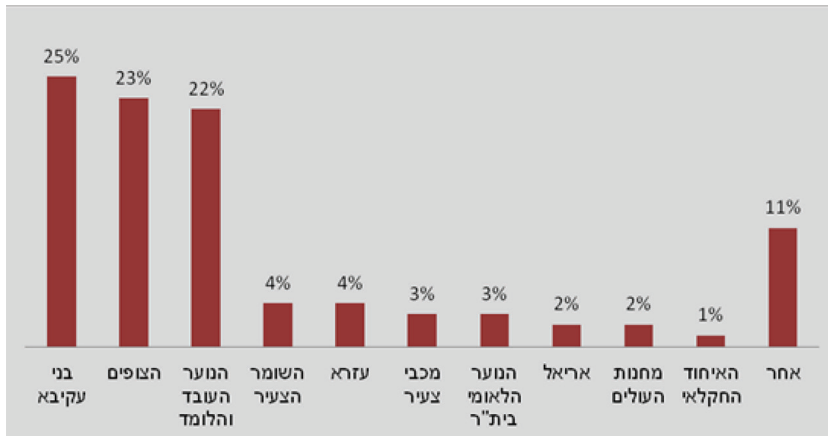
הסקר נערך בקרב 500 מרואיינים בגילאי 20-40 שהשתתפו בתנועות נוער (ראו תרשים בעמוד הבא) ונשאלו את כל השאלות שבשאלון. כמו כן 300 מרואיינים בגילאי 20-40 שלא השתתפו בתנועות נוער, והשיבו על 5 שאלות בלבד לצורך השוואה בניתוח הנתונים.

המרואיינים של שתי הקבוצות הינם מכל הארץ.

בשל טווח הגילאים נמנים על המדגם גם בוגרי תנועת הנוער העובד הדתי והנוער הציוני, שכבר לא פעילות במסגרת מועצת תנועות הנוער. כמו כן, בוגרי נוער מד"א הגדירו עצמם כבוגרי תנועת נוער. בשל האחוז הנמוך התעלמנו מהשתתפותם במדגם.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

תרשים ו: התפלגות ההשתייכות לתנועת הנוער בקרב המרואיינים שהיו חברים בתנועות. התרשים מתייחס לעונים בסקר של גילאי 20-40

ממצאי המחקר

ממצאי המחקר יוצגו להלן על בסיס ניתוח הנתונים משני כלי המחקר. ראשית יוצגו הנתונים מהראיונות עם מסיימי התיכון הנמצאים לקראת גיוסם לצה"ל, בהמשך נציג לגבי כל אחד מהנושאים התפלגות השכיחויות של תשובות המשיבים לשאלון שנמצאים בסוף שירותם הצבאי או לאחריו, ויובא ניתוח של המידע.

א. פעילויות ההכנה לצבא שמתקיימות מטעם בית הספר והשפעתן על הגיוס לצה"ל

בפרק זה בדקנו את ההכנה לצה"ל שמתקיימת במסגרת בתי הספר בכיתות י"א ו-י"ב. בדיקה זו תסייע לנו לעמוד בהמשך על האפקטיביות של ההכנה לצה"ל במסגרת הפעילות של תנועות הנוער, כפי שרואים זאת בוגרי תנועות שחוו את ההכנה בשתי המסגרות – בית הספר והתנועה.

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

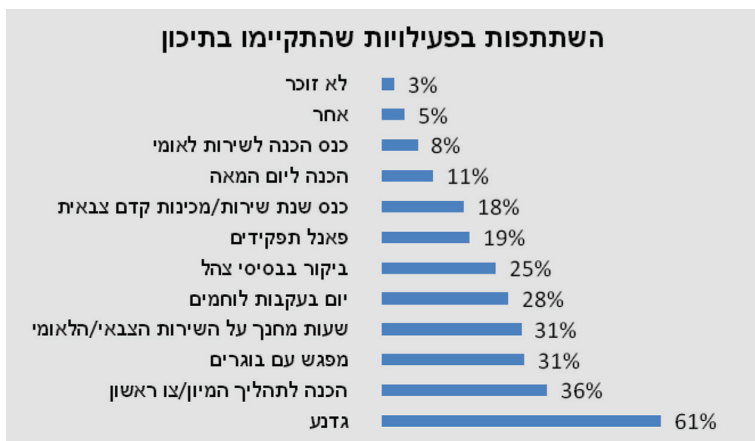
כ־70% ממסיימי י"ב ($N=27$) נחשפו לפעולות הכנה לגיוס במסגרת בתי הספר בשנתיים האחרונות של התיכון. על פי עדויות בוגרי תנועות הנוער, הרוב המכריע של פעילויות הכנה במסגרת זו כלל פעולות הסברה והכנה לתהליך המיון בצה"ל: שיחות במהלך השיעור, כנסים, פאנלים של בוגרים, ביקורים בבסיסים ועוד. כרבע מהמשיבים תיארו את הגדנ"ע כפעילות מכינה, ואחד דיבר על חוג כושר קרבי.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

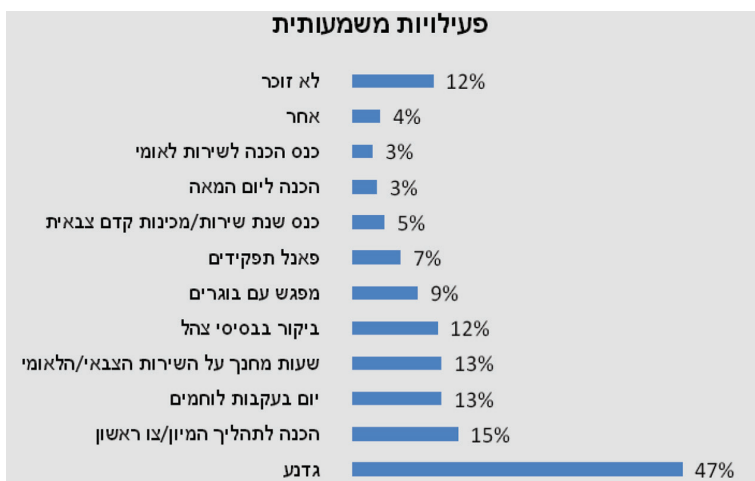
מידע מהשאלון – בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40

הוצגו לנשאלים סוגי פעילויות הכנה לצה"ל שמתקיימות בבתי הספר והם נשאלו האם הם זוכרים שהשתתפו בהן, ומי שסימן שזכר התבקש לסמן אילו מהן היו משמעותיות עבורם.

תרשים 2: אחוז המשיבים שהשתתפו בכל אחד מסוגי פעילויות ההכנה לצה"ל במסגרת ביה"ס

תרשים 3: דירוג מידת המשמעותיות של הפעילויות שהתקיימו במסגרת ביה"ס

- הנתונים מצביעים על כך שבמהלך כיתות י"א וי"ב מתקיימות בכתי הספר פעילויות רבות ומגוונות שמהוות הכנה לצה"ל.
- הפעילות שמתקיימת בהיקף הרחב ביותר במהלך התיכון ובמסגרת בית הספר, זו שהבוגרים מייחסים לה את ההכנה המשמעותית ביותר לצה"ל, היא פעילות הגרד"ע.
- עוד עולה מהנתונים כי בתי הספר נותנים משקל רב להכנה לצו הראשון, בו מתקיים תהליך המיון, וכי הפעילויות המשמעותיות ביותר שהבוגרים זוכרים לאורך זמן הן שעות מחנך בנושא השירות בצה"ל/שירות לאומי, פאנלים עם בוגרים, ביקורים בבסיסים צבאיים ופעילויות בעקבות לוחמים.

ב. פעילויות ההכנה לצבא שמתקיימות בתנועות הנוער (ייעודיות ובשוטף) והשפעתן על השירות הצבאי

בפרק זה בדקנו שני כיוונים של פעילויות להן זוכים החניכים בתנועות הנוער: פעילויות שיוזמת ומארגנת התנועה בכדי להכין את חניכיה לקראת גיוסם לצה"ל ולשירותם הצבאי, ופעילויות שאינן מתקיימות לצורך זה, אך מתקיימות באופן שוטף כחלק מרצף האירועים והפעולות של התנועות וגם הן בעלות פוטנציאל לסייע בהכנת חניכי התנועות לשירותם בצבא. בדקנו האם פעילויות כאלה מתקיימות, האם הן נתפסות כמכינות לצבא בקרב הבוגרים של התנועות ומהי האפקטיביות שלהן בעיני הבוגרים.

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

כמעט 70% מהמראיינים ($N=26$) נחשפו לפעולות שמטרתן המוצהרת הן הכנה לגיוס בשנתיים האחרונות במסגרת תנועות הנוער. זאת ועוד, 66% ($N=25$) מהמשיבים ציינו כי בתנועתם קיימות פעילויות שוטפות המכינות את חניכי התנועה לשירות הצבאי.

מדברי המראיינים עולה כי מרבית התנועות לא עוסקות בהכנה לצה"ל של בני הנוער הלומדים בכיתות הגבוהות, אלא בהכנה לשנת שירות. ההכנה לצה"ל ועידוד גיוס משמעותי של בני הנוער בתנועות אלו מתקיימים במהלך שנת השירות שלהם.

באופן כללי תנועות הנוער העובד והלומד והשומר הצעיר מקיימות פעילויות סדורות להכנה לצה"ל עם הכוונה ממוקדת לנח"ל. רוב חניכי הנוער העובד והלומד עושים שנת שירות לאחר סיום בית הספר, במהלכה הם עוברים פעילויות הכנה לצבא כדוגמת "סמינר צבא", ימי הדרכה ועוד. כך מתארות חניכות מתנועת הנוער העובד והלומד ומהשומר הצעיר את הפעילויות הקשורות לגיוס בתנועה:

היה יום שנקרא "אל הנח"ל" (השנה), דיברו איתנו על המוקדים השונים והביאו אנשים שיספרו לנו על התפקידים. הפעילות התקיימה באגדרת הנח"ל, שם פגשנו גם את שכבת י"ב והיו לנו שיחות על למה להתגייס ולמה לנח"ל. בנוסף נציגות ממדור "נלך" באו אלינו לחווה [חווה ההכשרה] וסיפרו בפירוט ועשו לנו פעילות על הנח"ל. היו לנו שיחות עם המדריכים. סמינר צבא – תכנים של צבא העם וכו'. התקיימה בגרעין שיחה על המוקדים, בה החלטנו לאן כל אחד ילך. הכנות למיונים של חיל החינוך עם מדריכות גרעין שהכינו אותנו, עשו לנו סימולציה. (ש"ש, הנוער העובד והלומד)

בהשוואה לתנועות אחרות השמו"צ מכין לצבא בצורה מפורטת. יש מערך בנושא צבא בשנת שירות ויש מדריכים שדיברו אתי על הנושא כמה שרציתי. במסגרת המערך יש סמינר שיומיי ראשונים היו על הצבא, החוויה שם, מה יודעים כשבאים לשם, למה צריך צבא. היום השלישי היה על הנח"ל, ההיסטוריה שלו והאם רוצים להיות בנח"ל. (מסיימת י"ב, מיועדת לשנת שירות, השומר הצעיר)

קיימת שונות גדולה בין התנועות בפעולות ההכנה לצה"ל שמתקיימות במסגרתן, על כן יובא להלן התיאור בנפרד לכל אחת מתנועות הנוער. סעיף א' יביא מידע על פעולות מובנות שהתנועה עושה בכדי להכין את חניכיה לשירות הצבאי, סעיף ב' יתאר פעילויות שמתקיימות בשוטף במסגרת התנועה מבלי שהן תחת הכותרת של הכנה לשירות הצבאי, אך בעצם הן מהוות הכנה לצה"ל.

תנועת הנוער העובד והלומד:

א. כל המשיבים סיפרו כי הפעילויות בהן השתתפו היו מובנות ומאורגנות ברמת התנועה. כמו כן, כל הבוגרים ציינו את הפעילויות שהיו משמעותיות עבורם. כך תיארו הבוגרים את תרומת "חוות ההכשרה" והסמינר למוטיבציה שלהם והמוכנות לשירות הצבאי:

בחוות ההכשרה קיבלנו הרבה מאוד מידע ורקע למה שעתידי לבוא עלינו בצבא, לאפשרויות שלנו... (מסיימת י"ב, הנוער העובד והלומד)

...סמינר צבא [היה משמעותי] כי היו לנו שיחות גרעין משמעותיות על איך מתגייסים כגרעין וגם על הגיוס לקרבי. בחרתי לצאת לקרבי למרות שלא תכננתי. זה שינה לי את התפיסה – הפער בין לומר דברים (קרבי זה חשוב) ללעשות אותם (להתגייס לקרבי). (קומונרית, הנוער העובד והלומד)

ב. 4 מתוך 5 המרואיינים מתנועת הנוער העובד והלומד ציינו כי בתנועתם מתקיימות פעילויות שוטפות המכינות את החניכים לצבא. כפעילויות התורמות למוכנות לשירות הצבאי הם ציינו את פעילותם בתור מד"צים, פעילויות בתנאי שטח, פעילויות ערכיות המעמיקות את ידיעת הארץ ואהבת הארץ, פעילויות המנחילות את ערכי הציונות ופעילויות עם רמת אחריות גבוהה. כך בנות בוגרות התנועה מתארות כיצד הפעולות בתנועה מכינות את החניכים לשירות צבאי עתידי:

להדריך כמדריכת מד"צים וחניכה בסמינר בתנאי השטח. זה דורש משמעת, לעמוד בזמנים, להתרגל לתנאים. בשנת שירות אנחנו עוברים קשיים ומכשולים ולא מוותרים – אנחנו מתגייסים לנח"ל לתפקידים חשובים ובפן החינוכי, ואנשים בד"כ נוטים לוותר כשקשה. (ש"ש, הנוער העובד והלומד)

1. הדרכה ואחריות על אנשים ועל דברים שהם גדולים מעצמך, הגדלת ראש, שמירה על חיים של חניכים. ומגיל מאוד צעיר מנהלים צוות וסומכים על אנשים.

2. טיול עוטף ישראל (כיתה ח') – מדברים איתך על הבחירה לחיות בגבולות 67, זה ערכים בסיסים שיושבים לך בראש כשאתה מתגייס.
 3. מחנה העפלה (כיתה ז') – מדברים איתך על החשיבות של הציונות.
 4. ובאופן כללי טיולים בארץ – לאהוב את מדינת ישראל ואת הארץ
- זה משפיע על הבחירה שלך להתגייס. (ש"ש, הנוער העובד והלומד)

תנועת השומר הצעיר:

א. פחות ממחצית בוגרי השומר הצעיר השיבו כי עברו פעילות מובנית ומאורגנת להכנה לצה"ל במסגרת התנועה.

יש מערך וסמינר מובנה. מעבר לכך מדריך שהייתה לו חוויית צבא משמעותית ידבר יותר על הצבא ויספר חוויות שלו מהצבא, כמו המדריך שלי. (ש"ש, השומר הצעיר)

ב. 4 מתוך 6 המרואיינים מתנועת השומר הצעיר (שני שלישי) העירו כי הפעילויות השוטפות בתנועה תורמות למוכנות החניכים לשירות הצבאי. בין הפעילויות המכונות ציינו המשיבים שיחות עם מדריכים, פעילויות לעידוד ציונות ופטריוטיות וכן הפעילות השוטפת בתנועה המפתחת מיומנויות וכישורים אישיים בחניכים, למשל:

יש דברים שמתקשרים [לשירות הצבאי] כמו טיולים אינטנסיביים וניווט... לחיות בקבוצה, התחשבות. זה גם טוב באופן כללי לאדם ויכול לעזור להשתלב בצבא. הכול באופן עקיף קשור לצבא, אבל לא למענו. גם הטיולים והתמודדות עם קושי, וגם החינוך לקבלת השונה, אנשים שנפגוש בצבא ממקומות שלא הכרנו והשמו"צ מעודד למפגש הכולל. (מסיים י"ב, לקראת גיוס, השומר הצעיר)

תנועת הצופים:

א. כ-90% מבוגרי תנועת הצופים השיבו כי בתנועתם התקיימה הכנה לצה"ל במסגרת התנועה. המרואיינים ציינו בעיקר פעילויות הסברה והכנה למיונים, כגון פאנלים, שיחות וסמינרים. כל מי שהשתתף בפעילויות אלו העיד כי הן

לא היו מובנות ומאורגנות ברמת התנועה אלא היוזמה של מדריך השכבה. הבוגרים ציינו כי פעילויות אלו היו משמעותיות ביותר עבורם, וזאת בעיקר משתי סיבות – הובילו אותם לחשוב על מהו עבורם שירות משמעותי כמו גם איזה שירות הם היו רוצים לעבור, וחשפו אותם למידע חשוב ושימושי אשר יועיל להם בתהליכי המיון לצה"ל.

היה פאנל של בוגרי שבט, ש"ש ומכיניסטים. לשמוע את המידע מהם היה הכי משמעותי כי הרגשתי שהם יודעים לכוון לדברים שרלוונטיים אלי. (ש"ש, הצופים)

מדובר היה ביוזמה של מדריכת השכבה. היא עשתה פעילויות שעסקו במה הוא שירות משמעותי ולמה חשוב להתגייס. הפעילויות שמדריכת השכבה עשתה הן אלו שיצרו אצלי בכלל את החשיבה בראש של מה הוא שירות משמעותי ומה אני רוצה לעשות. (מסיימת תיכון, לקראת שירות צבאי, הצופים)

ב. 6 מתוך 9 המרואיינים מהצופים (שני שלישי) העידו כי קיימת פעילות שוטפת במסגרת התנועה התורמת למוכנות החניכים לשירות הצבאי (מרואיינת אחת לא נשאלה שאלה זו). המרואיינים ציינו בעיקר את הטיולים והלינה בשטח ואת ההדרכה. אחת מהמרואיינות ציינה כי יש בתנועה דברים שמהווים הכנה לצבא, אך הם בהחלט לא מתקיימים בכדי להכין את החניכים לשירות הצבאי:

....למשל טיול אתגר (טיול ניווטים שנערך לכיתות ט'). זה יותר כדי להוציא טיול שיהיה משמעותי לחניכים, ללמוד את המיומנות של הניווט אבל לא בהכרח כהכנה לניווט בצבא, אלא לקחת את האמצעי הצבאי הזה ולהשתמש בו לחינוך. בנוסף לזה יש דיונים, בנייה וצופיות שנותנים הרבה מעבר לך כאדם. (ש"ש, הצופים)

שינה בשטח במחנות ובטיולים. אתה מתרגל לתנאים של חום/קור, לאכול בטבע, מרחק מהבית... וההדרכה נותנת ביטחון עצמי ולעמוד מול קהל. (מסיימת י"ב לקראת גיוס, הצופים)

תנועת האיחוד החקלאי:

א. כ-70% מבוגרי תנועת האיחוד החקלאי השיבו כי במסגרת תנועתם התקיימה פעילות הכנה לצה"ל. לדבריהם כמחצית מהפעילויות באיחוד החקלאי אורגנו ברמת התנועה והמחצית השנייה הייתה יוזמתם של המדריכים, כשהפעילויות הללו עסקו בעיקר במורשת קרב. בוגרי התנועה ראו עצמם נתרמים מפעילויות אלו הודות למידע הרלוונטי והנחוץ שקיבלו במהלכן:

כפאנל הסבירו לנו מתי נסגר הש"ש והמכינה. לפני הפאנל לא ידעתי מה אני רוצה וזה גרם לי לצמצם אפשרויות. (ש"ש, האיחוד החקלאי)

ב. 4 מתוך 7 המרואיינים מהאיחוד החקלאי (כמעט 60%) העידו כי קיימת פעילות שוטפת במסגרת התנועה, התורמת למוכנות החניכים לשירות הצבאי. המרואיינים ציינו את הטיולים והלינה בשטח אך גם דברים כמו לקיחת אחריות, העצמה אישית וניהול לוגיסטי:

רחוק מהבית, קצת שעות שינה, ללמוד לעשות דברים שאני לא רוצה ולהיות אחראי על אנשים, ניסיון בניהול צוות והמון דברים לוגיסטיים. (ש"ש, האיחוד החקלאי)

התחושה שאתה עושה ולא מחכה שיעשו בשבילך, עמידה בזמנים, הקמת אירוע פורים ומחנ"ק, עמידה בלוח. (מסיים י"ב, פעיל לוגיסטיקה, האיחוד החקלאי)

תנועת עזרא:

א. שניים מתוך שלושה המרואיינים מתנועת הנוער עזרא ציינו כי בתנועתם מתקיימות פעילויות הכנה לצה"ל, לרוב ביוזמת המדריכים. בין הפעילויות מנו המרואיינים את מורשת הקרב (הפעילות המשמעותית ביותר, "זה מכניס ל'רעל'" כדברי מרואיין), פעילות כושר קרבי וכן שיח סביב הסוגיות האתיות הקשורות לשירות צבאי.

פעילויות בתנועה כמו פעולה על פרשת אלאור אזריה ומור"קים כמו על רועי קליין ז"ל או על בוגרי הסניף והתנועה שנספו במערכות ישראל. הייתה גם פעילות שעשה לנו בוגר של הישוב ש"קרע לנו את הצורה" והכין אותנו לצבא פיזית. (2 מסיימי י"ב לקראת גיוס, תנועת עזרא)

ב. המרואיינים מתנועת עזרא השיבו כי קיימות פעילויות במסגרת התנועה התורמות למוכנות החניכים לשירות הצבאי. יחד עם זאת התשובות שלהם לבקשה לפרט על אילו פעילויות מדובר היו מצומצמות:

...ההדרכה עצמה. ובאופן כללי יש אווירה שכולם מתגייסים. (מסיים י"ב לקראת גיוס, תנועת עזרא)

תנועת אריאל:

תנועה זו היא של בנות מהמגזר הדתי שחלקן עושות שירות לאומי, על כן בשאלות שהופנו אליהן נשאלו על השירות הלאומי.

א. שתי הבנות שרואיינו השיבו כי לא מתקיימת הכנה לשירות הלאומי:

לא ממש הייתה הכנה לשירות לאומי אבל זו כן הופכת להיות הנורמה. בתנועה ובחברה הזו בכלל. (מסיימת י"ב שמתכוונת להמשיך בלימודים ולא לעשות שירות לאומי, אריאל)

ב. 2 הבנות השיבו שאין פעילויות שוטפות שמכינות לשירות הלאומי:

רק פעילויות שקשורות לנתינה ולתרומה לעם ישראל. (מסיימת י"ב, מתעתדת לעשות שירות לאומי בסניף של תנועת אריאל)

לסיכום המידע מהראיונות להלן טבלה של תשובות החניכים בוגרי תנועות הנוער לגבי ההכנה לצה"ל – המאורגנת/מובנית שממוקדת בהכנה לשירות הצבאי, והפעילות השוטפת שיכולה להוות הכנה לשירות הצבאי:

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

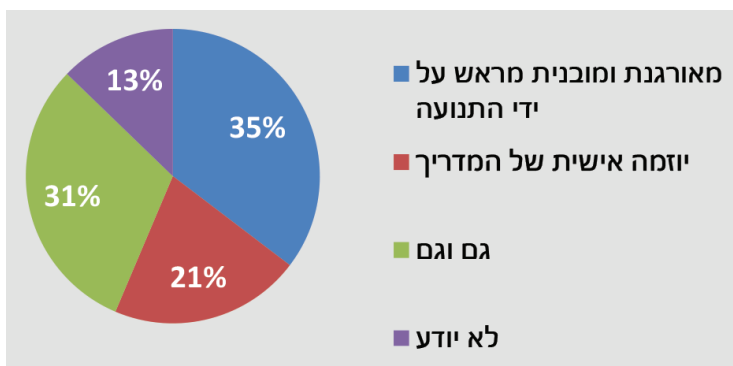
טבלה 1: אחוז המשיבים בחיוב, לפי תנועת נוער, לגבי מאפייני ההכנה לצה"ל במסגרת התנועה

תנועת הנוער	קיום פעילויות הכנה לצה"ל	הפעילויות מאורגנות ומובנות ברמת תנועה	הפעילויות מתקיימות ביוזמת המדריך	מתקיימות פעילויות שוטפות שמהוות הכנה
הנוער העובד והלומד	100%	100%	0%	80%
השומר הצעיר	50%	50%	50%	66%
הצופים	90%	0%	100%	75%
האיחוד החקלאי	70%	50%	50%	60%
עזרא	70%	20%	80%	50%

מידע מהשאלון – בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40

פעילויות ייעודיות לצורך ההכנה לצה"ל במסגרת תנועות הנוער נתפסות בעיקר כמאורגנות ומובנות ע"י התנועה, אם כי נראה כי יש לא מעט יוזמות אישיות:

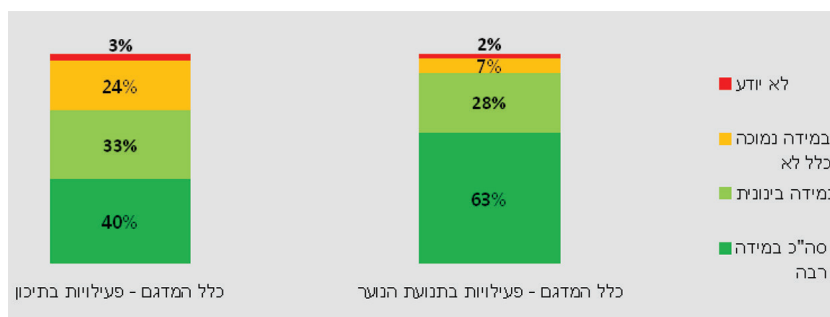
תרשים 4: התפלגות תשובות המשיבים לשאלון על הגורם המארגן את פעילויות ההכנה לצה"ל

- התרשים מדגים כי כשני שלישי מהמשיבים לשאלון רואים את פעילות ההכנה לצה"ל במסגרת תנועת הנוער כמאורגנת ומובנית על ידי התנועה. כמו כן כמחצית מהמשיבים תופסים את פעולות ההכנה לצה"ל כמאורגנות על ידי המדריך.

לצורך בדיקת האפקטיביות של פעילויות ההכנה לצה"ל אשר מתקיימות בתנועות הנוער, נערכה השוואה בין תשובות המשיבים לשאלון על תרומתן מול תרומת הפעילויות שמתקיימות במסגרת התיכון:

תרשים 5: השוואה בין תרומת פעילויות מאורגנות ומובנות של הכנה לצה"ל שמתקיימות בתיכון ובתנועות הנוער

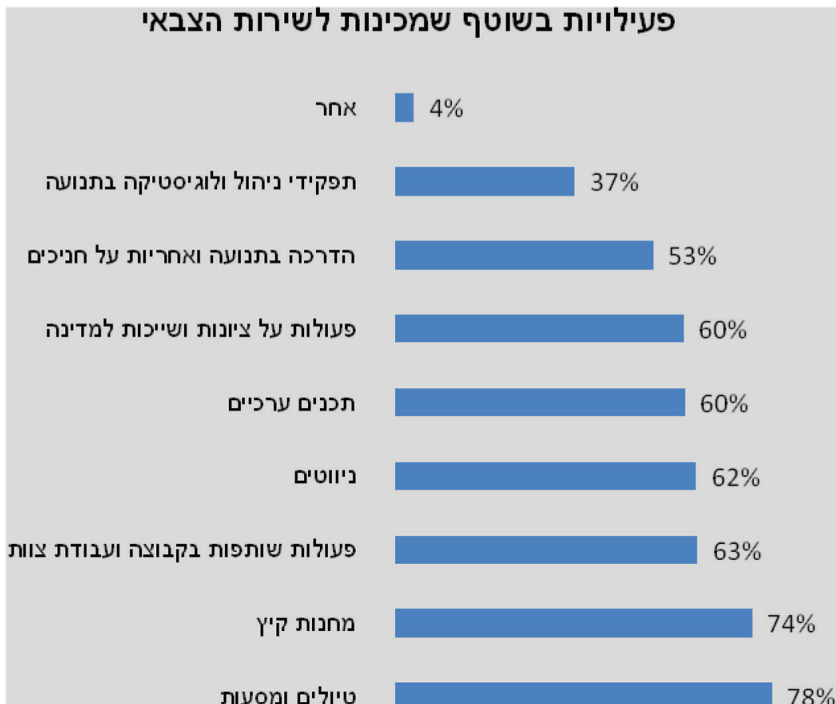

- מהנתונים עולה כי פעילויות ההכנה לצה"ל בשתי המסגרות אפקטיביות ותורמות לדעת המשיבים להכנתם לצה"ל.
- יחד עם זאת, הפעילויות במסגרת תנועות הנוער נתפסות כתורמות יותר להכנה לצה"ל באופן מובהק בהשוואה לפעילויות בבית הספר (63% לעומת 40%).

במסגרת הפעילות המגוונת של תנועות הנוער מתקיימות פעילויות שוטפות שבפועל מהוות הכנה לצבא, גם אם הן אינן מתקיימות באופן מכוון לצורך הכנה כזו. מתשובות המשיבים לשאלון עולה כי הפעילויות הללו מהוות הכנה בעלת משמעות לשירות בצה"ל, וכוללות ספקטרום של רוב העשייה התנועתית.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

תרשים 6: אחוז המשיבים לגבי כל סוג פעילות בשוטף בתנועה, האם מהווה הכנה לצה"ל

- כשלושה רבעים מהמשיבים ציינו את הטיולים, המסעות ומחנות הקיץ כפעילויות שמהוות הכנה לשירות הצבאי.
- כשני שליש מהמשיבים בחרו את הפעילויות הקבוצתיות ואת עבודת הצוות, ההשתתפות בניווטים, התכנים הערכיים שהועברו בפעולות כמו גם נושאי הציונות והשייכות למדינה – כבעלי ערך בהכנתם לשירות בצבא.
- כמחצית מהמשיבים בחרו לציין את היותם מדריכים ואת האחריות על חניכים צעירים מהם כנושא בעל משמעות בהכנה לשירותם הצבאי.
- כשליש בחרו את היותם בעלי תפקיד לוגיסטי וניהולי בתנועת הנוער כמכין לשירות הצבאי.

לסיכום, בתנועות הנוער מתקיימות פעילויות רבות באופן שוטף, כחלק מה-DNA של התנועות, שאינן מתקיימות מתוך מטרה להכין את החניכים לשירותם הצבאי. אולם בפועל, כפי שעולה מהמחקר, הן מהוות הכנה אפקטיבית לשירות בצה"ל. כמו כן, תנועות הנוער מקיימות פעולות מאורגנות ומובנות כהכנה לגיוס ולשירות הצבאי. בנוסף, מדריכים ובעלי תפקידים בתנועה יוזמים ומבצעים עם חניכיהם פעולות ודיונים באופן ייעודי, בכדי להכין את החניכים לקראת שירותם הצבאי גם בהיבטים ערכיים ותודעתיים.

מידע חשוב שעולה מהמחקר מצביע על כך שעבור בוגרי תנועות הנוער הפעילויות שהתקיימו במסגרת התנועתית היו בעלות משמעות גבוהה מזו של הפעילויות בהן השתתפו במסגרת בית הספר.

ג. החברות בתנועות הנוער והקשר לסוג השירות בצה"ל

בפרק זה בדקנו האם בוגרי תנועות הנוער מייחסים לחברותם בתנועה השפעה על סוג השירות שלהם בצה"ל. את מסיימי י"ב והש"שינים, שעדיין לא התגייסו, שאלנו בראיונות לגבי תוכניותיהם באשר לשירות הצפוי ואף בדקנו באופן ישיר האם הם סבורים שהחברות בתנועה יצרה חיזוק לרצון כזה או אחר. את משתתפי הסקר שמשרתים בימים אלה בצבא ואת אלו שסיימו את שירותם הצבאי זה לא מכבר שאלנו על תרומת חברותם בתנועות הנוער במהלך התיכון לשירותם הצבאי.

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

1. תוכניות בוגרי תנועות הנוער (לפני גיוס) לגבי שירותם הצבאי

ב ק ר ב ה ב נ י ם :

כל בוגרי התנועות המרואיינים כאן (למעט בנות אריאל הדתיות) מתגייסים לצה"ל. מעל ל-70% מהבנים (10 מתוך ה-14) מתכוונים לשרת ביחידות קרביות ובתפקידי לוחמה. 30% (N=5) מהנערים סיפרו כי הם מתגייסים לסיירות, היו כאלה שעברו מיונים לקורס טייס, ואחרים מתגייסים לצנחנים, לחיל הים ולחיל השריון. 2 מהנערים שלא מתגייסים לשירות קרבי תיארו גם הם את כוונתם לעשות שירות משמעותי – בתקשוב ובחינוך.

ב ק ר ב ה ב נ ו ת :

מתוך 24 הבנות שרואיינו במסגרת פעולת הערכה זו, 4 בנות שייכות למגזר הדתי ולא מתגייסות לצבא. 3 מתוך 4 הבנות הדתיות עושות או יעשו בעתיד שירות לאומי. כל הבנות מתנועות הנוער החילוניות (100% הנדרשות לגיוס) מתגייסות לצה"ל. 50% מהבנות המועמדות לגיוס (10 מתוך 20) מתכוונות להתגייס לתפקידים קרביים, מחציתן לקרקל ומחציתן ליחידות אחרות. שאר הבנות עתידות להתגייס לתפקידי הדרכה ותומכות לחימה.

אשר לקשר בין התנועה לסוג השירות המבוקש – נצפתה שונות פנימית בתוכניות של בני הנוער לגיוס בכל התנועות למעט הנוער העובד והלומד, שם כל הבנות (ממקומות שונים בארץ) הביעו רצון להתגייס רק לקרקל.

2. הקשר בין הרצון לשרת ביחידה מסוימת ובין החברות בתנועת נוער
שלושה רבעים מבוגרי תנועות הנוער העתידים להתגייס (28 מתוך 38) העידו כי הם רואים קשר בין בחירתם לשרת ביחידה מסוימת בצה"ל ובין החברות בתנועת הנוער.

מרבית הבנות אשר מתכננות שירות צבאי בתפקידי הדרכה העידו כי הניסיון שצברו בהדרכה בתנועה, קורסי מד"צים (מדריכים צעירים) ומד"מים (מדריכים מתקדמים), הם שהכווינו אותן לשירות הנבחר, חשפו את יכולותיהן בתחום והעניקו להן ביטחון להמשיך בכך:

למדתי בתנועה שאני אוהבת להדריך ואיך לעשות את זה בצורה טובה.
(רשג"דית בצופים, לקראת גיוס, מעוניינת להיות מדריכת חי"ר)

בטוחה שישנו קשר. כשגדלים בתנועה, יש מדריכים שמנסים לחקות. כבר בכיתה ט' ידעתי שאני רוצה להדריך בתנועה, עברתי קורס מד"צים ואחר כך מד"מים. אם לא הייתי חווה הדרכה בצורה הזאת בתנועת הנוער כנראה שלא הייתי נחשפת ונפתחת לזה. (מדריכה, לקראת שנת שירות, הנוער העובד והלומד).

בוגרים ובוגרות מכל תנועות הנוער אשר בחרו בשירות קרבי ציינו כבעלי השפעה על בחירת סוג השירות הרצוי גם את החינוך לערכי הציונות אשר

קיבלו בתנועה, חינוך להגנה, רצון ויכולת להשפיע, מיומנויות וניסיון בשטח אשר רכשו תוך כדי ההתחנכות בתנועה:

החברות בגרעין נותנת לי ביטחון להתגייס ללוחמה – זה מייצר בחירה בשירות קרבי משמעותי מתוך בחירה ערכית... להיות בתנועת נוער אומר שאני חלק מגוף גדול ויש לי השפעה בחברה. למשל, בקרקל אני יודעת שאשמור על טוהר הנשק כי ערך ההגנה הוא כל-כך מרכזי אצלנו. הוא רשום אצלנו על החולצות מאחורה. שירות קרבי זה לא כמו לשרת בחיל חינוך אבל זה הכי חינוך בעולם. זה אנשים שבאים לשמור על המדינה ואני אביא את החינוך שלי לשם. (לקראת גיוס לקרקל, הנוער העובד והלומד)

... קשר לזה שאני רוצה לשרת בנח"ל. בלי זה הייתי מתגייסת על אוטומט ולא הכי רוצה לעשות את זה. בנח"ל יש יותר אופציה להשפיע, יש בשכבה צוות נח"ל שיש לו קשר מול הצבא וזה הרגשה של כוח שאתה יכול להשפיע במקום שאי אפשר להשפיע בו בדרך כלל. (ש"שינית, השומר הצעיר, מתגייסת לנח"ל לתפקיד מ"כית במג"ל)

מרבית בני הנוער אשר לא ראו קשר בין היותם חברים בתנועת הנוער לבחירה בגיוס ליחידה מסוימת השתייכו לתנועת האיחוד החקלאי. ממצא זה לא עולה בקנה אחד עם הדיווחים של בני הנוער כי באיחוד החקלאי התקיימו פעילויות סדורות ברמת התנועה לעידוד השירות. בהסתכלות מעמיקה על ההסברים שנתנו בוגרי האיחוד החקלאי, נראה כי הם מתחנכים לגיוס משמעותי מגיל צעיר הן בביתם והן בבית הספר. אי לכך, תרומתה של התנועה אינה בולטת על רקע התרבות הרווחת של גיוס משמעותי ועידוד החברה סביבם לשירות קרבי בצה"ל. כך, למשל, מנמקים בוגרי תנועת האיחוד החקלאי את תשובתם כי אינם רואים קשר בין חברותם בתנועה להחלטתם לגבי הגיוס:

הנורמה היא להיות לוחם. אבל אני לא חושב שזה לגמרי החלק של התנועה. זה אולי יותר בית הספר והבית. (סיים שנת שירות, מיועד לשריון, האיחוד החקלאי)

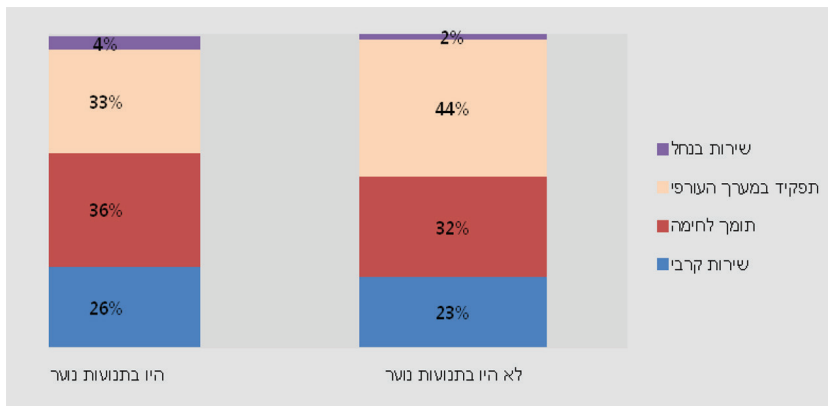
השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

לא חשפו לתפקידים בתנועה. זה בעיקר בשיח של היישוב והרצון לעשות משהו משמעותי. (לקראת שנת שירות, מיועדת להיות מפעילת קשב טקטי בחיל אוויר, האיחוד החקלאי)

מידע מהשאלון – בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40

בשלב הראשון התבקשו חברי הפאנל האינטרנטי בשני המדגמים (אלו שהיו חברים בתנועת נוער במהלך התיכון ואלה שלא) לספר על סוג השירות הצבאי שעשו בצה"ל.

תרשים 7: סוג השירות הצבאי – השוואה בין המדגמים

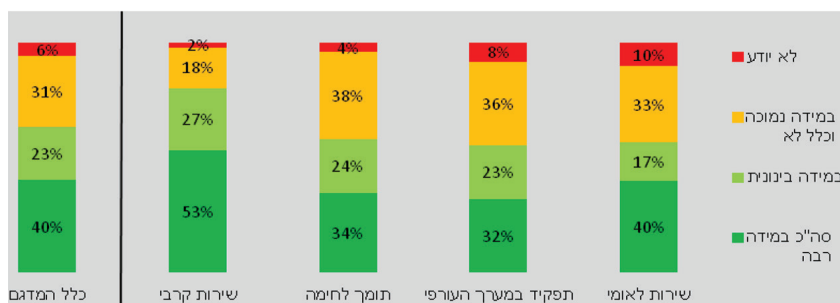

- בקרב מי שהיו חניכים בתנועות הנוער במהלך התיכון אחוז המשרתים שירות קרבי או תומכי לחימה גבוה יותר לעומת כאלה שלא היו בתנועות נוער (62% לעומת 55%).
- **הבדל מובהק** נמצא באחוז המשרתים בתפקידים במערך העורפי של צה"ל: מי שלא היו בתנועות הנוער בתיכון בחרו יותר לשרת בתפקידי מערך העורף בהשוואה למי שהשתתפו בתנועות הנוער בתיכון.

המשיבים לסקר שהיו חניכים בתנועות הנוער במהלך התיכון התבקשו להשיב לשאלה באיזו מידה, להערכתם, החברות בתנועת הנוער השפיעה על גיוסם לצבא/ לשירות לאומי ועל סוג השירות שעשו או שהם עושים. בהמשך התבקשו להסביר את ההשפעה של החברות בתנועת הנוער על השירות הצבאי/הלאומי שלהם.

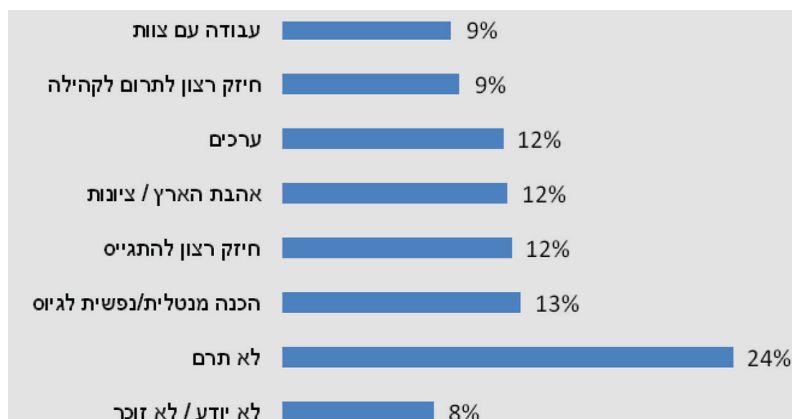
ממצאי המחקר

תרשים 8: התפלגות תשובות המשיבים להשפעת החברות בתנועת הנוער על השירות הצבאי

- 40% מהמשיבים (גילאי 20-40) שהיו חברים בתנועת נוער ציינו כי החברות בתנועה השפיעה על גיוסם ועל סוג השירות שעשו. 23% ציינו כי לתנועה השפעה בינונית וכשליש ציינו כי לא הייתה לתנועה השפעה על גיוסם.
- השפעה גבוהה באופן משמעותי ניכרת בקרב מרואיינים ששירותם היה קרבי, 80% מהם רואים השפעה של חברותם בתנועת הנוער על המסלול הקרבי והשירות בו (53% מהקרביים השיבו 'במידה רבה', לעומת 32%-34% בקרב תומכי לחימה ותפקידים במערך העורף שהשיבו כך).

תרשים 9: התפלגות שכיחות ההסברים לגבי ההשפעה של החברות בתנועת הנוער על השירות הצבאי/הלאומי

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

למרות שכשליש מהמשיבים לסקר לא מייחסים השפעה לחברותם בתנועה על שירותם הצבאי, הרי שרוב בוגרי תנועות הנוער שהשיבו לסקר פירטו מגוון רחב של תחומים שבהם החברות בתנועה סייעה והשפיעה על שירותם. להלן ציטוטים מייצגים מתוך הדברים שכתבו המשיבים בתשובתם לשאלה הפתוחה:

עבודה בצוות וחיבור לארץ ולערכי המדינה.

החברות בתנועת הנוער נתנה מוטיבציה לתת את המיטב בצבא. כמו כן, המפגש עם אנשים אחרים והפעילויות המשותפות עזרו להכיר טוב יותר אנשים מאוכלוסיות אחרות בחברה הישראלית. התנועה מחנכת לערכים, למוכנות לשרת את המדינה שלך ואת העם שלך בכל האמצעים הקיימים לרשותך, בין אם זה אחרי התיכון, בצבא ובין אם זה בהתנדבות במהלך התיכון. תנועות הנוער מחנכות לעשייה חברתית ומעורבות בכל מה שקורה במדינה ובעיר. למדתי להדריך, שזה עזר בקורס מ"כים, ולמדתי לעבוד תחת לחץ ובשעות לא שעות.

תנועת הנוער חיזקה בי את רוח הלאומיות והבהירה לי את חשיבות השירות.

היה ברור שמתגייסים לצבא או לשירות לאומי וכל אחד תורם במה שהוא עושה וכמובן שעושים הכול על הצד הטוב ביותר. אני ידעתי מה אני רוצה לעשות לפני שהתגייסתי, בזכות בני עקיבא.

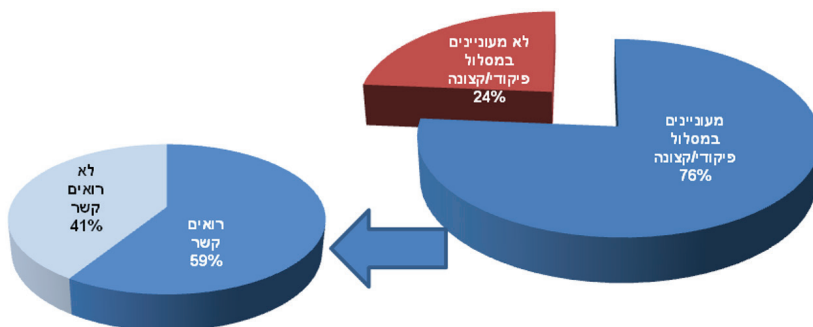
לסיכום, מעדויות המשתתפים במחקר עולה כי הפעילות בתנועות הנוער מעודדת את בוגריהן, בנים ובנות, לשרת ביחידות קרביות. הבוגרים שיצאו למסלול קרבי ולתפקידי לוחמים רואים קשר בין המסלול הצבאי שלהם ובין היותם חניכים בתנועת הנוער.

ד. החברות בתנועת הנוער והרצון ללכת לקורס פיקודי

בפרק זה ניסינו לברר את הקשר בין החברות בתנועת הנוער ובין הרצון ללכת לקורס פיקודי, כולל קורס קצינים. בראיונות עם מסיימי תיכון לקראת גיוס שאלנו אותם על רצונם לצאת לקורס פיקודי ולקורס קצינים, ואת המרואיינים שהביעו רצון לכך שאלנו אם הם רואים קשר בין רצונם זה לחברותם בתנועה. בסקר האינטרנטי ביררנו בשלב הראשון האם המשיב היה מפקד או קצין במהלך שירותו הצבאי, והמשיבים בחיוב נשאלו גם על השפעת החברות בתנועת הנוער על כך.

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

תרשים 10: הרצון לצאת למסלול פיקודי/קצונה, והקשר בין החברות בתנועת הנוער לכוונה להשתלב בתפקידי פיקוד וקצונה

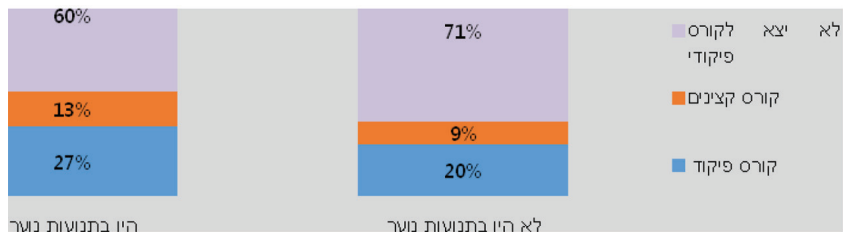

76% מבוגרי תנועות הנוער (29 מתוך 38) אשר רואיינו במסגרת פעולת ההערכה הזו מעוניינים להשתלב בקורסי פיקוד וקורסי קצינים במהלך השירות הצבאי, וכ-60% מתוכם (17 מתוך 29) רואים קשר בין חברותם בתנועת הנוער לכוונתם להשתלב בתפקידי פיקוד וקצונה. המרואיינים אשר לא מעוניינים בתפקידי פיקוד וקצונה בצה"ל הסבירו כי אינם רוצים להאריך את שירותם הצבאי.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

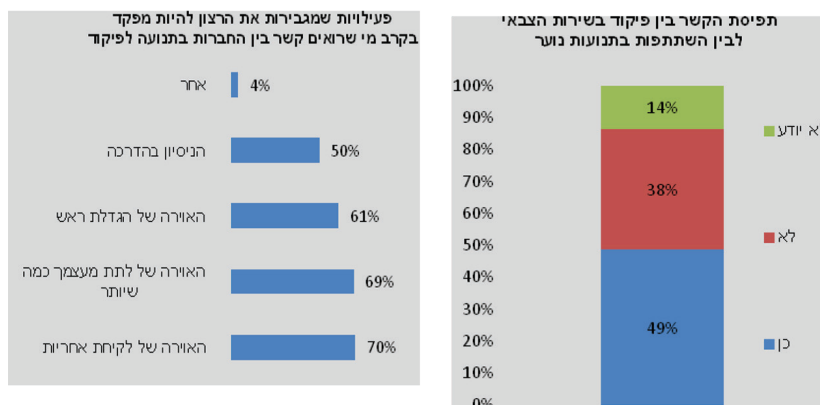
מידע מהשאלון – בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40

תרשים 11: קורסי פיקוד וקצונה – השוואה בין שני המדגמים

קיים הבדל מובהק בין שתי הקבוצות (המדגמים): בקרב מי שהיו בתנועות הנוער ניכר אחוז גבוה יותר של משיבים שהיו בקורס פיקוד ובקורסי קצונה מאשר בקרב מי שלא התחנכו בתנועות הנוער (40% לעומת 29%).

תרשים 12: הקשר בין השתתפות בתנועת נוער ובין פיקוד בצה"ל, ופעילויות התנועה המשפיעות

- כמחצית מהמשיבים שהשתתפו בתנועת נוער מוצאים קשר בין חברותם בתנועה לבין היותם מפקדים/קצינים במהלך שירותם הצבאי.
- מקרב מי שהשיבו כי יש קשר, קרוב לשלושה רבעים מייחסים זאת לאווירה של לקחת אחריות ושל נתינה אישית – שהן מאבני היסוד

של תנועות הנוער, כמעט שני שלישי סוברים כי הדבר נובע מהאווירה של "הגדלת ראש" ומחצית מהמשיבים רואים קשר בין היותם מפקדים וקצינים לניסיונם בהדרכה בתנועה.

לסיכום, ניתן לראות כי בוגרי תנועות הנוער מוצאים קשר בין היותם חניכים בתנועה לבין רצונם, כמו גם שירותם בפועל, בתפקידי פיקוד וקצונה בצה"ל. מי שכבר משרתים/שירתו בצה"ל מסבירים את הקשר באמצעות ערכי הליכה שתנועות הנוער מחנכות אליהם וניסיונם בהדרכה.

ה. החברות בתנועות הנוער והבחירה לשרת בצה"ל "שירות משמעותי"

בפרק זה ניסינו לברר עם המיועדים לגיוס, שסיימו את לימודיהם בתיכון, את משמעות המושג "שירות משמעותי" עבורם. ראינו אותם בדבר האופן בו הם מגדירים את המושג ושאלנו האם לדעתם קיים קשר בין חברותם בתנועות הנוער לרצונם לעשות שירות צבאי משמעותי.

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

1. מהו "שירות משמעותי"?

ההגדרה של המושג "שירות משמעותי" קיבלה מספר כיווני התייחסות בקרב בוגרי תנועות הנוער. בטבלה שלהלן ניתן לראות את סוגי המשמעויות שביטאו המרואיינים בתשובותיהם:

טבלה 2: סוגי ההגדרות למושג "שירות משמעותי" כפי שהתקבלו בראיונות

משמעות המושג שירות משמעותי	אחוז מהמשיבים	ציטוט לדוגמה
תרומה לצבא ולמדינה	40%	"בשירות משמעותי אתה תורם למדינה. זה להרגיש שאתה נותן מעצמך בהנאה. השירות המשמעותי נוצר מההוויה שאתה יוצר לעצמך. בכל תפקיד אפשר לתרום, השאלה היא איך תעשה את זה בסופו של דבר". (מיועדת להיות חונכת מקצועית בחיל הים, הנוער העובד והלומד)
מימוש הכישורים והיכולות שלי	30%	"שירות משמעותי הוא שירות שבו אני ממצה את היכולות שלי לטובת הצבא". (רשג"דית בצופים, מיועדת להדרכת חי"ר)
היכולת להיות בעל השפעה במהלך השירות הצבאי	20%	"שירות שמעניין אותי, שאני משפיע בו. ההשפעה באה לידי ביטוי בתרגום הדברים בשטח. שאתה עושה שינוי באיזשהו מובן, שהנוכחות שלך משנה, שאתה עושה משהו שחשוב לצבא, שהצבא והחברה רואים בו ערך. היה צריך אותך שם בזמן הזה". (מתגייס לחיל תקשוב, הנוער העובד והלומד)
שירות כקרבי ובתפקידי פיקוד	5%	"זה גם קשור לערכים שלך. אם אתה רוצה להיות אחראי על אנשים, ואם להיות קצין זה משמעותי עבורך". (מיועדת למודיעין, לקראת שנת שירות, הצופים)
שירות שאני איהנה בו	5%	"שירות שאני איהנה ממנו, אי אפשר שיהיה משמעותי בלי שאני איהנה". (בשנת שירות, מיועדת לקרקל, הנוער העובד והלומד)

2. החברות בתנועת הנוער והרצון לשרת "שירות משמעותי" בצה"ל כ-92% (33 מתוך 36 המשיבים המועמדים לגיוס, לא כולל בנות שמיועדות לשירות לאומי) בוגרי תנועות הנוער השיבו כי קיים קשר בין החברות בתנועה לבחירתם בשירות צבאי משמעותי.

המשיבים התבקשו להרחיב ולהסביר כיצד להערכתם תנועות הנוער תורמות לשאיפה לעשות שירות משמעותי. בהסברים לבחירתם בשירות המשמעותי ציינו המרואיינים את הערכים המוענקים בתנועות הנוער, את ההתנסות שלהם בהדרכה בתנועה וכן את ניסיונם בפעילות שטח:

אתה לומד בצורה טובה מהו שירות כזה במהלך השנים בצופים. מוחדרים הרבה ערכים שמגבירים את המשמעות של השירות בעינינו. (ש"ש בצופים, מיועד לשירות בצנחנים)

עצם האחריות החברתית, הגדלת הראש, הניסיונות בתנועה, נותנים את הרקע לגיוס משמעותי. (מסיים י"ב, מתגייס לחיל תקשוב, הנוער העובד והלומד)

התנועה נותנת ערכים, גורמת לך לרצות לתרום למדינה, נותנת לך ביטחון לצאת מאזור הנוחות שלך. (מסיים י"ב, יוצא לקורס טייס, הנוער העובד והלומד)

בתנועה מחנכים לקחת אחריות ולעשות את הדברים ככה שייגעו בך ויהיה לך אכפת, זה חידר לי את החשיבות של הדברים שאני עושה. (ש"שנית, מיועדת לשירות בקרקל, הנוער העובד והלומד)

חשוב לציין כי שלושת המרואיינים אשר השיבו כי אינם רואים קשר בין חברותם בתנועת הנוער לרצון לעשות שירות משמעותי, הדגישו כי רצון זה טבוע בהם גם ללא תנועת הנוער והינו תוצאה של הנורמה המשפחתית-חברתית שלהם.

לסיכום, ניתן לראות ששירות משמעותי בעיני בוגרי תנועות הנוער המיועדים להתגייס מבוסס על שני מרכיבים: המרכיב של הרצון לתרום למדינה ולהשפיע

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

לטובה על עתידה והמרכיב האישי – רצון בתרומה והעצמה אישית כתוצאה מהשירות עצמו. כמו כן, בוגרי תנועות הנוער רואים קשר ברור בין התחנכותם במסגרת התנועה ובין רצונם לשרת שירות משמעותי בצבא.

ו. החברות בתנועת הנוער והבחירה לצאת לשנת שירות/קד"צ לפני הגיוס

בפרק זה התבקשו רק מי שבחרו לצאת לשנת שירות (ש"ש) או לקד"צ להשיב על מספר שאלות נוספות. גם בראיונות עם בני נוער לקראת גיוסם (N=20) וגם בקרב הפאנל של משתתפי השאלון המתוקשב (N=98). ביקשנו לברר באיזו מידה החברות בתנועת הנוער תרמה והשפיעה על ההחלטה לצאת לשנת שירות או לקד"צ לפני הגיוס לצה"ל.

1. הקשר בין ההחלטה לצאת לשנת שירות והחברות בתנועה

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

בני הנוער שבחרו בשנת שירות/קד"צ השתייכו לתנועות השומר הצעיר, הצופים, הנוער העובד והלומד והאיחוד החקלאי, ורובם המכריע העידו כי בחירתם זו הושפעה מתנועת הנוער. מרבית בוגרי השומר הצעיר, הנוער העובד והלומד והצופים סיפרו כי התנועה מעודדת זאת, היו מי שציינו מניעים אחרים להחלטתם לצאת לשנת השירות (נרחיב על המניעים הללו בתת הפרק הבא):

הייתה שנה שלמה של סמינרים עם הקומונה על למה לצאת, על אילו ערכים מנחים אותנו. (ש"ש בשומר הצעיר)

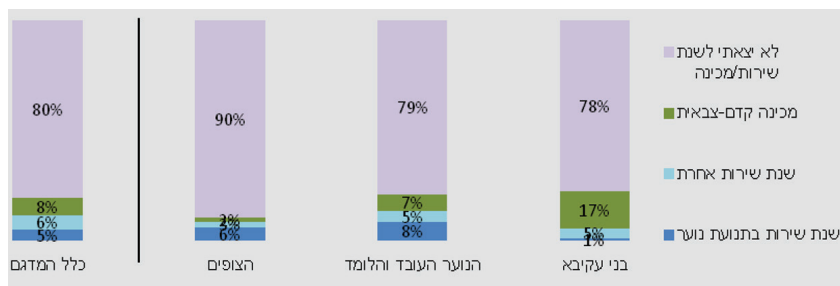
למדתי הרבה על הנושא, לחברות בצופים ללא ספק הייתה השפעה על התהליך. התנועה מאוד עזרה לי להגיע להחלטה, הייתה לי מדריכת שכבה שלאורך השנה חשפה אותי להרבה ידע, החדירה את המשמעות של זה ויצרה את הרצון והמוטיבציה לצאת. (ש"ש בצופים)

ממצאי המחקר

בתנועה זה מאוד נפוץ. מושכים אותנו לעשות שנת שירות בתנועה ולא בחוץ במקומות אחרים. מאוד דוחפים לזה. (ש"ש בנוער העובד והלומד)

מידע מהשאלון – בוגרי תנועות הנוער בגילאי 20-40

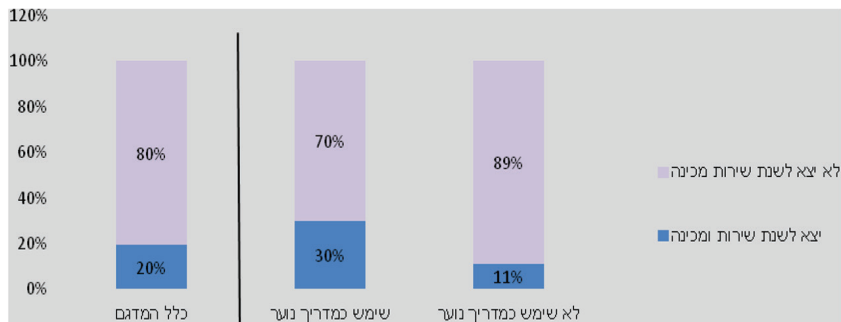
תרשים 3: יציאה לשנת שירות/קד"צ בקרב בוגרי שלוש תנועות הנוער העיקריות שהשתתפו בפאנל

- חמישית מהחברים בתנועות נוער (גילאי 20-40) יצאו לפני שירותם הצבאי לשנת שירות או קד"צ.
- שיעור זה בולט יותר בקרב חברים בתנועות בני עקיבא והנוער העובד והלומד, ופחות בקרב בוגרי תנועת הצופים.

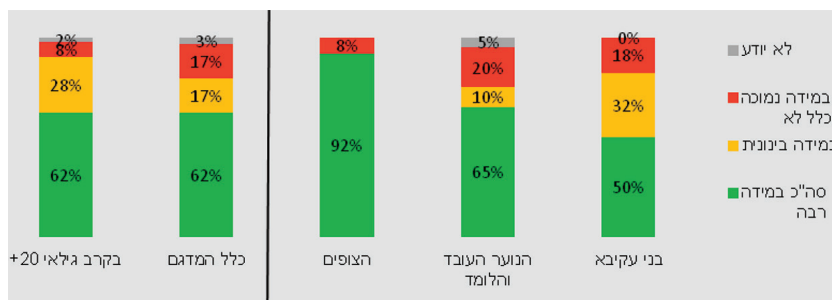
השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

תרשים 14: הקשר בין הדרכה בתנועת הנוער ובין יציאה למכינה (קד"צ) / שנת שירות

- שיעור היוצאים (גילאי 20-40) למכינה או שנת שירות גבוה משמעותית אצל מרואיינים ששימשו כמדריכי נוער בתנועה.

תרשים 15: השפעת תנועת הנוער על ההחלטה לצאת לשנת שירות / קד"צ

- משתתפי הפאנל שהיו בתנועות הנוער בתיכון ויצאו לשנת שירות/קד"צ סוברים כי השפעת תנועת הנוער על ההחלטה לעשות זאת הייתה גבוהה. 62% מהמרואיינים שיצאו לשנת שירות/מכינה ציינו כי ההשפעה של תנועת הנוער על החלטה זו הייתה במידה רבה, 17% נוספים ציינו כי ההשפעה הייתה בינונית.
- ניתוח לפי תנועות נוער מצביע על כך שבוגרי תנועות הצופים מייחסים לה השפעה משמעותית יותר מזו שמייחסים לתנועותיהם בוגרים אחרים.

(יחד עם זאת – בפועל ראינו בתרשים 13 שבוגרי הצופים יוצאים פחות לשנת שירות/קד"צ מבוגרי בני עקיבא והנוער העובד והלומד).

2. הגורמים ליציאת בני הנוער לשנת שירות

מידע מהראיונות – בוגרי תנועות הנוער לקראת שירותם הצבאי

אלה המניעים העיקריים ליציאה לשנת השירות שמנו המרואיינים: א. רוח ההתנדבות; ב. חיבור אישי לתנועה; ג. הרצון לתרום למדינה על ידי חינוך של דור העתיד והפצת ערכי התנועה (ציונות, פטריוטיות ועוד); ד. התפתחות אישית והרחבת האופקים.

הבוגרים שבשנת שירות או המיועדים לצאת אליה אשר ציינו את רוח ההתנדבות כגורם העיקרי למהלך זה סיפרו כי ספגו את ערכי הנתינה וההתנדבות בביתם, ביישוב וכן במסגרת התנועה:

ידעתי שאני רוצה לעשות שנת שירות כבר מכיתה ט', דבר נפוץ בסביבה שלי, ביישוב – מסלול שהיה מוכן מאליי בשבילי. בבית שלי נוהגים להתנדב הרבה. (ש"ש בנוער העובד והלומד)

זה מה שרוב החברים שלי עושים. אחותי עשתה שנת שירות וזה נתן לי פרספקטיבה לדבר הזה. האמנתי שזה יכול לפתח אותי לקראת הצבא. (ש"ש באיחוד החקלאי)

הבוגרים אשר ציינו את קרבתם האישית לתנועה כסיבה ליציאתם לשנת שירות, תיארו את הרצון להישאר באותה מסגרת ולהמשיך את החוויה. חלקם גם ציינו כי שמו להם למטרה לגמול לתנועה על התהליך האישי שעברו בזכותה:

ביאס אותי שנגמרה החוויה של האיחוד ולא הרגשתי מוכן לצבא. רציתי לתרום לאיחוד אחרי שכל כך הרבה שנים קיבלתי מהתנועה, וחברים שלי פה. (ש"ש באיחוד החקלאי)

רצון להחזיר לתנועה על התהליך שאני עברתי. (ש"ש באיחוד החקלאי)

אני מאמינה בתנועה ובדרך שלה, כחניכה שעברה תהליך ומאמינה שהתנועה עושה את השינוי הכי משמעותי בחברה. באופן אישי ויתרתי על תפקיד בצבא (דובר צה"ל) ולא היה אכפת לי לדחות את השירות. (ש"ש בנוער העובד והלומד)

היו מי שציינו את רצונם להישאר בתנועה כמניע לשנת שירות, והסבירו כי הם רואים את השנה הזו כהזדמנות לתרום ולחנך את דור העתיד לערכי המדינה והתנועה:

רוצה לעזור למדינה, לפתח את דור העתיד. זה דבר שאם לא יקרה עכשיו, כנראה לא יקרה... (מיועדת לש"ש בנוער העובד והלומד)

הרצון לחיות בקומונה ולהיות דמות משמעותית לחניכים. (ש"ש בשומר הצעיר)

אני ממש אוהבת הדרכה, ילדים, חינוך. ידעתי כמה חשוב מקום של ש"ש בחיים של ילד בפריפריה, כי פחות יש להם את הבוגר הזה... רצייתי להכיר דברים חדשים ואני מאוד מסכימה עם הערכים של הצופים ורוצה להפיץ אותם. (ש"ש בצופים)

המניע הנוסף של בני נוער לצאת לשנת השירות הינו התפתחות אישית והרחבת האופקים. בני הנוער ציינו כי שנת השירות נותנת להם הזדמנות להתנסות בחיים עצמאיים, להיחשף לאוכלוסיות חדשות בחברה הישראלית, להכיר תחומים נוספים וכן להכיר את עצמם. זאת ועוד, עבור בני הנוער שנת השירות מהווה הזדמנות לפעול ולתרום, תוך יציאה מהשגרה והשתחררות מהלחץ של בגרויות ובטרם מתחיל הלחץ של הצבא:

שנת שירות מלמדת אותך להכיר את עצמך, להכין את עצמך לפני הצבא, וגורמת לך להכיר אנשים שהם לגמרי שונים ממך. כי אצלנו

ביישוב כולם מגיעים סה"כ מאותו המקום ומאותו הרקע, וזה נותן לך הזדמנות לראות אנשים אחרים, להפחית את "הכאפה" של הצבא. (ש"ש מהנוער העובד והלומד)

להכיר את החברה ולהתפתח ברמה האישית, ללמוד חיי קבוצה, ולהועיל לאנשים אחרים. (ש"ש מהצופים)

לפתח את עצמי, להרגיש משמעותי יותר. השנה הזו הייתה מתנה. יכולתי לעשות דברים ולפעול. כשאתה שכב"גיסט אתה עסוק ביומיום, בחניכים, בבגרויות וזה קשה. כאן יש יותר פנאי. גם מבחינת לעבד את הדברים ולתת יותר ממה שיכולתי אז. זה גם היה בשביל לפתח את עצמי. (ש"ש מהצופים)

לסיכום, ניתן לומר שלתנועות הנוער יש השפעה על בחירתם של בוגריהן לצאת לשנת שירות/קד"צ לפני גיוסם לצה"ל. למי שהיה מדריך יש נטייה גבוהה יותר לפנות למסלול זה לעומת מי שהיה חניך בתנועה אך לא הדריך בה. הסיבות שמביאות את בוגרי התנועות לצאת לשנת שירות/קד"צ נובעות מהערכים והאידיאלים שספגו בתנועה, יחד עם רצון להתפתחות אישית ולנתינה.

סיכום

בסיכומם של שלושת המישורים בהם בוצע המחקר: ראיונות עם בעלי תפקידים ומערכי פעילות; ראיונות עם חניכי י"א-י"ב ומתנדבי שנת שירות; ביצוע סקר מדגמי בקרב 500 בוגרי תנועות נוער בגילאי 20-40, נבקש לרכז את המסקנות ולסכם את הדברים.

ראשית, חניכים בוגרים, כמו גם בוגרי התנועות, רואים את הפעילות בתנועות הנוער כבסיס טוב לקראת השירות הצבאי. הם מצביעים על השדאות, על היכולת להתארגן ולהסתדר בטבע, על שיתוף הפעולה והקבוצתיות ובעיקר על ההזדמנויות למנהיגות, להדרכה ולקבלת אחריות כגורמים מכינים מנטלית וטכנית לקראת שירות משמעותי בצה"ל. בתנועות הנוער מתקיימות פעילויות רבות באופן שוטף, כחלק מה-DNA של כל תנועה, אשר אינן נערכות מתוך מטרה להכין את החניכים לשירותם הצבאי. אולם בפועל, כפי שעולה מהמחקר, הן מהוות הכנה אפקטיבית לשירות בצה"ל.

מצאנו כי הפעילויות במסגרת תנועות הנוער נתפסות כתורמות יותר להכנה לצה"ל באופן מובהק בהשוואה לפעילויות בבית הספר (63% לעומת 40%). ההבדל בין הכנה בבתי הספר לפעילות בתנועות הנוער הוא ברור. בבית הספר עוסקים בהסברים ובלמידה על השירות ועל תהליך המיון והגיוס. בתנועות הנוער חיים את ההווה הכמו-צבאית בטיולים, במחנות קיץ ובמסעות השכבה הבוגרת. בהיבט הערכי, בתנועות הנוער מחנכים לעיצוב דמותו של בוגר התנועה – אזרח בוגר, פעיל ושותף במשימות קהילתיות. אזרח שמוכן לקחת על עצמו אחריות ולהוביל מהלכים. אזרח שמאמין שעליו לתת מעצמו למדינה ולחברה כתמורה למה שקיבל במהלך שנותיו כנוער וכחניך. בוגרים

כאלה ימצאו את דרכם לתפקידים משמעותיים, לפיקוד ולקצונה, לקורסים איכותיים ולשירות לאומי עתיר אתגרים.

למדנו כי התהליך בתנועת הנוער אינו מתמצה בכותרות ובהגדרת תוכניות שנתיות עמוסות תכנים ומתודות. ההכנה בתנועות הנוער לשירות משמעותי בצה"ל נחלקת לשני מישורים. האחד, מערכי פעילות שמטרתם להסביר את תהליך הגיוס, לקיים דיונים ולהכיר את התפקידים האפשריים בצה"ל. אלו פעילויות שמתקיימות בכל התנועות ברמות שונות. ממערכים מובנים, כדוגמת המחנות העולים והפעולות בצופים, עבור דרך מסרים והנחיות למחוזות בבני עקיבא ודרך תוכנית של חודש בשנה בנוער הלאומי בית"ר.

כל רכזי ההדרכה עמם שוחחנו מסכימים שהנושא מועבר בפעילות השכבה הבוגרת. למעשה, מסכימים כולם, בכל פעם שבאים לרון בדילמות ערכיות מגיעים גם לדוגמאות מצה"ל, מאירועים ומסיפורי לוחמים. כך, כל רכזי ההדרכה תיארו פעולות ודיונים שהיו בתנועות הנוער בתקופת משפטו של החייל אלאור אזריה, שירה למוות במחבל פצוע.

המישור השני בא לביטוי בעיקר בפעילות שבמרכזה מפגשים. ראינו תנועות בהן מתקיימים מפגשים, בעיקר של רכזי ורכזות סניפים, קומונרים וקומונריות, עם קצינים בכירים. בכל התנועות סיפרו על מפגשים עם בוגרי תנועה שבאים לספר על התפקידים שבהם הם משרתים ושירתו בצה"ל.

בתנועות הנוער הדוגמה האישית מהווה ערך מוביל. כך בקורסים ובסמינרים, החל מקורס הדרכה ועד קורסי מרכזים. כך בלקיחת אחריות ומינוי לתפקידים ולהובלת מהלכים. כך בהחלטות שללא דוגמה אישית אין אפשרות להוביל תהליכים. ראו למשל את ההחלטה בתנועת הנוער העובד והלומד שרק 'גרעינר' יכול להיות מנחה גרעין בתנועה. לכן, ברור לגמרי שגם בנושא ההסתכלות על ההכנה לצה"ל בראייה התנועתית מרכיב הדוגמה האישית משמעותי וחשוב. למדנו שבכל התנועות יש היענות רבה למפגשים עם בוגרים, והם משמעותיים כחלק מתהליך ההכנה וכחלק מעיצוב דמות בוגר התנועה.

יצאנו למחקר ושאלנו את עצמנו האם תנועות הנוער מכינות את החניכים הבוגרים לשירות משמעותי בצה"ל. התשובה ניתנה, בין השאר, בשיחה עם

אנשי השומר הצעיר: ההכנה לצה"ל היא חלק מהכנה לתהליך ההגשמה והיציאה לחיים אזרחיים בוגרים.

התשתית בתנועות הנוער, בתוכניות ההדרכה ובהוויית התנועה מהווה בסיס גם להכנה לצה"ל. כ-92% מרואיינים בוגרי תנועות הנוער (33 מתוך 36 המשיבים המועמדים לגיוס, לא כולל בנות שמיועדות לשירות לאומי) השיבו כי קיים קשר בין החברות בתנועה לבחירתם בשירות צבאי משמעותי. השירות בצה"ל אינו יעד תנועתי, אלא מדרגה חשובה בדרך להגשמת היותך בוגר תנועה, אזרח בוגר במדינת ישראל.

ריכוז הדוגמאות שנאספו מהתנועות לגורמים ששותפים ביצירת תשתית הכנה לצה"ל (בלי להפוך את הגורמים לתוכנית סדורה) מוביל לרשימה להלן:

פעילויות צופיות ושדאיות; הזדמנות למנהיגות, להובלה, לקבלת החלטות; השתתפות בקבוצה חברתית מגובשת; הדרכה של צעירים ממך תוך מתן דוגמה אישית; אווירה כמו-צבאית: מדים (תלבושת), סמלים, היררכיה בתפקידים, מסדרים ותרגילי סדר, הגדרות תפקיד שמגדירות מעמד; אידיאולוגיה תנועתית שמעודדת נתינה למדינה כחלק מהותי בחינוך הבוגר; עיצוב דמות הבוגר כאזרח מעורב, פעיל ומשפיע במדינת ישראל.

כל אלה מחזירים אותנו לדברים של הטייס סגן עידו, שבהם פתחנו את הדו"ח: "אני מרגיש שלולא התנועה הייתי מישוהו אחר... אתה מקבל בתנועה הרבה כישורים שביומיום אולי אין להם שימוש, אבל דווקא בצבא הם קריטיים: כישורי הנהגה, ובעיקר קבלת אחריות רבה – מה שילד בתיכון לא מכיר בדרך כלל. מקנים לך יכולת עבודת צוות, מה שלי מאוד עזר בתחילת הקורס. הידע שאתה רוכש בכפיתות ובבנייה מפתח אותך מבחינה קוגניטיבית."

אפשר שיש מי שיאמרו שזהו מקרה פרטי של בחור שהצליח וכעת הוא מנתח את הצלחתו ותולה הרבה בחוויותיו מתנועת הנוער. אנחנו טוענים שזו המציאות שמשתקפת בממצאי המחקר.

ראשית, הנתונים שהובאו בסקרים המדגמיים מוכיחים טענה זו. וכמובן, כמו ששמענו וראינו שוב ושוב "יש רוח. הרוח היא – תהיה אזרח משפיע, מנהיג, נותן מעצמו ולא 'עומד מן הצד'."

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

התהליך החינוכי בתנועות הנוער מהווה בסיס תשתיתי והכנה לאזרחות בוגרת במדינת ישראל. במסגרת הפיכת הנער לאזרח בוגר הוא עובר מסע, שהשירות הצבאי מהווה תחנה משמעותית במהלכו. בהיותן תחנה מרכזית במסע זה, מקפידים בתנועות הנוער לפתח פעילויות ולהעביר מסרים שמכוונים לבחירה בנתיבים משמעותיים במסגרת השירות בצה"ל.

נספח א'

מתווה לראיונות עם חניכי י"א א י"ב ומתנדבי שנת שירות

שאלות רקע (לכל המרואיינים):

גיל _____

בן / בת _____

נמצא בשנת שירות כן / לא _____

ישוב מגורים _____

שם תנועת הנוער _____

נמצא בתנועת הנוער החל מכיתה _____

מספר שנות חברות בתנועת הנוער _____

תפקידים בתנועת הנוער (אפשר לסמן יותר מאחד):

☐ חניך

☐ עוזר מדריך

☐ מדריך

☐ רכז שכבה

☐ רכז הדרכה,

☐ אחראי טיולים ומחנות

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

1.א. למה בחרת ללכת לשנת שירות?

1.ב. מה היה התהליך שעברת עד להחלטה על שנת השירות? אם לחברות בתנועת נוער הייתה תרומה לתהליך ולהחלטה ספר על כך.

(מכאן השאלות זהות לשאלות של הריאיון עם מסיים י"ב בתשע"ח)

2.א. האם במהלך השנתיים האחרונות היו פעילויות הכנה לצה"ל במסגרת תנועת הנוער שהשתתפת בהן? כן / לא

2.ב. אם כן, באילו פעילויות הכנה לצה"ל השתתפת?

2.ג. איזו פעילות הכנה לצה"ל הייתה במסגרת תנועת הנוער הכי משמעותית עבורך? ולמה הייתה משמעותית?

3.א. האם יש פעילויות שקיימות בשוטף בתנועת הנוער אשר יש בהן משהו שמכין את החניכים לשירות הצבאי? כן / לא

3.ב. אם כן, ספר על הפעילויות ולמה אתה מרגיש שהן יכינו אותך לשירות הצבאי?

4.א. איפה אתה מעוניין לשרת בצבא?

4.ב. האם אתה רואה קשר בין הרצון שלך לשרת בצבא ב ____ (מה שאמר

המרואיין) ובין העובדה שהיית חבר בתנועת נוער? כן/לא

4.ג. אם כן, נסה להסביר לי את הקשר.

5.א. האם אתה רוצה ללכת לקורס פיקוד או לקורס קצינים במהלך השירות

הצבאי? כן / לא

5.ב. אם כן, האם אתה רואה קשר בין הרצון להיות מפקד בצבא לבין העובדה

שהיית חבר בתנועת נוער? כן / לא

5.ג. אם כן, נסה להסביר לי את הקשר.

6.א. מה זה בעיניך שירות משמעותי בצה"ל?

6.ב. האם יש לדעתך קשר בין החברות והפעילות בתנועת נוער ובין בחירה

לעשות שירות צבאי משמעותי? כן / לא

6.ג. אם כן, נסה להסביר לי את הקשר.

נספח ב'

מתווה לשאלון האינטרנטי

1. האם היית חבר בתנועת נוער כלשהי בין כיתה י' לכיתה י"ב? (הכוונה להשתתפות קבועה של לפחות שנה ולא להתנסות קצרה)
 1. כן, הייתי חבר
 2. לא הייתי חבר
2. האם התגייסת לשירות חובה בצה"ל או לשירות לאומי?
 1. כן – לשירות צבאי
 2. כן – לשירות לאומי
 3. לא ← לסיים
3. מה עשית בצבא? איזה סוג של שירות? (אם השירות כלל יותר מסוג שירות אחד יש לציין את העיקרי)
 1. שירות קרבי
 2. תומך לחימה
 3. תפקיד במערך העורפי
 4. שירות בנח"ל – עבור ל-4, השאר עבור ל-5
 5. שירות לאומי

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

4. האם אתה משרת/שירתת במסגרת חטיבת הנח"ל?

1. כן

2. לא

5. האם יצאת לקורס פיקוד? (ציין את הקורס הבכיר ביותר שעברת)

1. כן – קורס פיקוד (שאינו קצונה)

2. כן – קורס קצינים

3. לא

מי שענה תשובה 2 בשאלה 1 – לסיים

6. בפעילות של איזו תנועת נוער השתתפת? (אם היית ביותר מתנועת

נוער אחת יש לציין את העיקרית) [סדר תנועות אקראי]

1. הצופים

2. הנוער העובד והלומד

3. מחנות העולים

4. השומר הצעיר

5. מכבי צעיר

6. בני עקיבא

7. עזרא

8. האיחוד החקלאי

9. הנוער הלאומי

10. אריאל

11. בית"ר

12. היכלי ענ"ג

13. אחר, פרט: _____

7. כמה שנים היית חבר בתנועת הנוער?

8. סמן באילו כיתות במהלך התיכון השתתפת בפעילות של תנועת הנוער.

[ריבוי תשובות]

1. י'

2. י"א

3. י"ב

9. האם פעלת כמדריך בתנועת הנוער ?

1. כן

2. לא

10. האם לפני השירות הצבאי יצאת ל:

1. שנת שירות בתנועת נוער

2. שנת שירות אחרת

3. מכינה קדם-צבאית

4. לא יצאתי לשנת שירות/מכינה – עבור ל-12

11. באיזו מידה לדעתך החברות בתנועת נוער השפיעה על החלטתך לעשות

שנת שירות/מכינה לפני השירות הצבאי?

1. במידה רבה מאוד

2. במידה רבה

3. במידה בינונית

4. במידה נמוכה

5. כלל לא

6. לא יודע

12. האם במהלך השנתיים האחרונות של התיכון, בכיתות י"א ו-י"ב, היו

פעילויות הכנה לצה"ל במסגרת בי"ס? והאם השתתפת בפעילויות

אלו?

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

1. לא היו פעילויות הכנה לצה"ל במסגרת בי"ס
 2. היו פעילויות במסגרת בי"ס אך לא השתתפתי בהן
 3. היו פעילויות במסגרת בי"ס והשתתפתי בהן
 4. לא זוכר/לא יודע
13. (למי שענה תשובה 3 בשאלה קודמת. השאר – עבור ל-16): באילו פעילויות הכנה לצה"ל השתתפת במסגרת בית הספר? ניתן לסמן יותר מאפשרות אחת.

1. גרנ"ע
 2. פאנל תפקידים
 3. מפגש עם בוגרים
 4. יום בעקבות לוחמים
 5. כנס שנת שירות/מכינות קדם-צבאיות
 6. כנס הכנה לשירות לאומי
 7. הכנה ליום המאה
 8. הכנה לתהליך המיון/צו ראשון
 9. שעות מחנך על השירות הצבאי/הלאומי
 10. ביקור בבסיסי צה"ל
 11. אחר
12. לא זוכר – עבור ל-15
14. מבין הפעילויות שהשתתפת בהן אילו פעילויות היו הכי משמעותיות עבורך? (ריבוי תשובות)

1. גרנ"ע
2. פאנל תפקידים
3. מפגש עם בוגרים

4. יום בעקבות לוחמים
5. כנס שנת שירות/מכינות קדם-צבאיות
6. כנס הכנה לשירות לאומי
7. הכנה ליום המאה
8. הכנה לתהליך המיון/צו ראשון
9. שעות מחנך על השירות הצבאי/הלאומי
10. ביקור בבסיסי צה"ל
11. אחר
12. לא זוכר
15. באיזו מידה להערכתך השתתפותך בפעילויות אלו במסגרת בית הספר תרמה להכנתך לצה"ל?
 1. במידה רבה מאוד
 2. במידה רבה
 3. במידה בינונית
 4. במידה נמוכה
 5. כלל לא
 6. לא יודע
16. האם במהלך השנתיים האחרונות בתנועת הנוער, בכיתות י"א ו-י"ב, התקיימו פעילויות הכנה לצה"ל במסגרת התנועה? והאם השתתפת בפעילויות אלו?
 1. לא היו פעילויות הכנה לצה"ל
 2. היו פעילויות אך לא השתתפתי בהן
 3. היו פעילויות והשתתפתי בהן
 4. לא זוכר/לא יודע

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

17. (למי שענו תשובות 2, 3 בשאלה קודמת. השאר – עבור ל-21): אילו

פעילויות הכנה לצה"ל היו במסגרת תנועת הנוער?

1. פעילויות מורשת קרב שונות

2. סמינרים/ימי עיון

3. חוות הכשרה

4. פעולות/שיחות על הצבא

5. פאנל בוגרים

6. שיחות עם חיילים

7. סמינר/פעילויות על הגיוס לנח"ל

8. אחר _____

9. לא זוכר

18. האם פעילות ההכנה לצה"ל במסגרת תנועת הנוער הייתה:

1. מאורגנת ומובנית מראש על ידי התנועה

2. יוזמה אישית של המדריך

3. גם וגם

4. לא יודע

19. (למי שענו תשובה 3 בשאלה 16. השאר – עבור ל-21): מבין הפעילויות

שהשתתפת בהן במסגרת תנועת הנוער אילו פעילויות היו הכי

משמעותיות עבורך? (ריבוי תשובות)

1. פעילויות מורשת קרב שונות

2. סמינרים/ימי עיון

3. חוות הכשרה

4. פעולות/שיחות על הצבא

5. פאנל בוגרים

6. שיחות עם חיילים
 7. סמינר/פעילויות על הגיוס לנח"ל
 8. אחר
-
20. באיזו מידה להערכתך השתתפותך בפעילויות אלו במסגרת תנועת הנוער תרמה להכנתך לצה"ל?
1. במידה רבה מאוד
 2. במידה רבה
 3. במידה בינונית
 4. במידה נמוכה
 5. כלל לא
 6. לא יודע
21. האם יש פעילויות שקיימות בשוטף בתנועת הנוער אשר מהוות הכנה לשירות הצבאי?
1. כן
 2. לא
 3. לא יודע/לא זוכר
22. (למי שענה תשובה 1 בשאלה קודמת. השאר – עבור ל-24): אילו מהדברים שמתקיימים בשוטף בתנועת הנוער מהווים לדעתך הכנה של החניכים לשירות הצבאי? (ריבוי תשובות)
1. טיולים ומסעות
 2. ניווטים
 3. מחנות קיץ – בניית המחנה ושהייה בו בתנאי שטח כולל לינה
 4. פעולות על שותפות בקבוצה ועבודת צוות
 5. פעולות על ציונות ושייכות למדינה

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

6. הדרכה בתנועה ואחריות על חניכים
 7. תכנים ערכיים
 8. תפקידי ניהול ולוגיסטיקה בתנועה
23. באיזו מידה להערכתך פעילויות אלו שמתקיימות בשוטף בתנועת הנוער תרמו להכנה שלך לצה"ל?
1. במידה רבה מאוד
 2. במידה רבה
 3. במידה בינונית
 4. במידה נמוכה
 5. כלל לא
 6. לא יודע
24. באיזו מידה להערכתך, החברות בתנועת הנוער השפיעה על גיוסך לצבא/לשירות לאומי ועל סוג השירות שעשית או שאתה עושה?
1. במידה רבה מאוד
 2. במידה רבה
 3. במידה בינונית
 4. במידה נמוכה
 5. כלל לא
 6. לא יודע
25. נסה להסביר את ההשפעה של החברות בתנועת הנוער על השירות הצבאי/הלאומי שעשית:
-
26. (למי שענו תשובה 3 בשאלה 5 – עבור ל-28): האם אתה רואה קשר בין העובדה שהיית מפקד בצבא לבין היותך חבר בתנועת נוער?

1. כן
2. לא – עבור ל-28
3. לא יודע
27. אילו מהדברים שמתקיימים בתנועה מגבירים את הרצון להיות מפקד בצבא? (ריבוי תשובות)
 1. האווירה של "לתת מעצמך" כמה שיותר
 2. האווירה של הגדלת ראש
 3. האווירה של לקיחת אחריות
 4. הניסיון בהדרכה
 5. אחר _____
28. גיל _____
29. מין _____
30. דתיות (חילוני, מסורתי, דתי, חרדי) _____

רשימת מקורות

- אבן, נעם, לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2014.
- אבן, נעם, הימן זהבי, רקפת, בורגר, אבי, הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2016.
- אבן צור, ערן, מוטיבציה לשירות קרבי בצה"ל בקרב תלמידים בישראל לפי סוג בית הספר וחברות בתנועת נוער, עבודה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, תשע"א.
- גרטל, גיל, מתבגרים בתנועה, קורסי הדרכה בתנועות הנוער, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2018.
- 'דבר', 3.10.1948.
- דברי שיח, הנוער בישראל, מציאות, בעיות, תפקידים, הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל, תשי"ב 1951.
- דיאלוג, ייעוץ ארגוני, מחקר והדרכה בע"מ, הקשר בין תנועות נוער וגיוס לצבא, דו"ח ממצאים ומסקנות, דצמבר 2017.
- הימן זהבי, רקפת, גרטל, גיל, חינוך מאפשר, החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים, מחקרי מועצת תנועות הנוער, 2017.
- הכנה לגיוס משמעותי לצה"ל, חוברת (חלק מהמערך השנתי), תנועת הנוער הלאומי בית"ר, 2018.
- המסע בצופים, יומן מסע למדריך שכבה, יא' בונים, תנועת הצופים העבריים בישראל, ללא שנת הוצאה.
- חוברת שיעורים – הכנה לצה"ל, הנוער העובד והלומד, צוות הכנה לצה"ל, 2012.

השפעת התהליך החינוכי בתנועת הנוער על השירות בצבא

חוזר מנכ"ל משרד החינוך, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל. 1.1.2018.
הוראת קבע מס' 0047.

כרך חוברות 'היה נכון' 1953-1971, מס' 25, אדר ב' תשי"ד, עמ' 15-16.
מערך פעילות, "יפה לך ירוק! הכנה לשירות משמעותי ומשנה מציאות",
המחנות העולים, ללא שנת הוצאה.

סמינר צבא ונח"ל, הנוער העובד והלומד, שכבת חוות ההכשרה, תשע"ח.
עידן, 13, תנועות הנוער 1920-1960, אלבוים-דרור, רחל ואחרים, תנועות
הנוער: מרד, אוונגארד או הליכה בתלם, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1989.
עמ' 5.

עלון נתוני גיוס, הוצאת תנועת הצופים העבריים בישראל, ספטמבר 2009,
עמ' 11.

קרן, שלומית, 'בין השיבולים והחרב', משרד הביטחון – ההוצאה לאור,
תשנ"א 1991. עמ' 80-81.

רשות ארצית למחקרי הערכה (ראמ"ה), נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל,
מחקר הערכה לתוכנית, תשע"ו.

שומרוני, א. (אליק), 'מגל וחרב', הוצאת מערכות, 1953, עמ' 169.
שפיגל, אורי, מוטיבציה של בני נוער לשירות בצה"ל, מרכז מידע ומחקר,
הכנסת, ג' טבת תשס"ב.

תמיר, ליאון, WEST POINT דופקים בדלת – מפקדי המסכים, מכון
אתוס, 2009.

ראיונות (נערכו על ידי נעם אבן)

מעין לוי ומרגלית בן-שלום, מרכזות מחלקת הדרכה, רון ולדינגר, מרכז
מחלקת נח"ל, תנועת השומר הצעיר, 10.12.2018.

דודו קרני, מנהל מחלקת הדרכה, תנועת הצופים העבריים בישראל, 20.12.2018.
אלחנן כהן, מרכז מחלקת הדרכה, תנועת בני עקיבא, 26.12.2018.

לירן גרוס, מרכז מחלקת הדרכה, תנועת עזרא, 26.12.2018.
לילך ברהום, רכזת ארצית, תנועת הנוער הלאומי בית"ר, 27.12.2018.

התהליך החינוכי בתנועת הנוער והשפעתו על הגיוס לצה"ל ועל שירות משמעותי בצבא

דו"ח מחקר – ממצאים ומסקנות

מתוך תוכניות הכנה לצה"ל בתנועות הנוער:

"...ביטחון הוא גם ואולי קודם כול האדם. הוא החינוך של האדם,
הוא הבית שלו, הוא בית הספר שלו, הוא הרחוב והשכונה שלו והוא
החברה שבתוכה צמח." (יצחק רבין)

"יש רוח. הרוח היא – תהיה אזרח משפיע, מנהיג, נותן מעצמו ולא
'עומד מן הצד'."

"יפה לך ירוק! הכנה לשירות משמעותי ומשנה מציאות."
"עלינו לצקת תוכן חיובי בבחירה להתגייס ולא רק בשירות עצמו."
"אירועים שבמחלוקת לא פוגעים בנכונות לשירות משמעותי."

המחברים:

ארזה לבון גילת, מומחית בשיטות מחקר, מדידה והערכה בתחומי חינוך,
רווחה וחברה.
ד"ר נעם אבן, חוקר תנועות הנוער והחברה הישראלית. מנהל חברת הצוות
הדירקטי בע"מ.

ISBN 978-965-92142-9-7

מסת"ב 978-965-92142-9-7

שבט תשע"ט ינואר 2019